

נסים ושבע א' (1)

וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב
באל שדי ושמי הוי' לא נודעתי להם
(שמות ו' ג')

שאלת חכם חצי תשובה (מאמר החכם)

כשאנו מתבוננים במשא ומתן של משה ואהרן עם פרעה מלך מצרים, נעמוד משתוממים ותמהים, מדוע סבל מהם פרעה את כל הצער והעלבון שהביאו לו תמיד ולא המיתם בבאם אליו בתוכחות והתראות. כי הלא לא נכנע לרצון ה' ובדבריו לא האמין, וכל אשר עשו לו חשד כי מעשה כשפים המה, ובכן למה לא הענישם קשה מלך עריץ זה על הביאם עליו ועל עמו מכות גדולות ונוראות כאלה.

ואם נאמר כי נס מן השמים ה' שיסבול מהם ולא ימיתם, הרי נס זה הוא לכאורה גדול משאר נסים ונפלאות שזכרו בתורה ומדוע לא נזכר בה הנס הנפלא הזה? (1)

ולא רק שלא ספרה לנו התורה את המעשה הזה בתור דבר פלא ונס בגלה, אלא מתוך ספר התורה אנו רואים כי פשוט ה' בעיני משה ואהרן שאין לו לפרעה לעשות עמהם רעה, ואדרבה בשעה שכבר פקעה סבלנותו של פרעה, אחרי הביאם עליו תשע מכות גדולות ונאמנות, ואמר לו למשה, השמר לך אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות, קצף עליו משה ויצא מעם פרעה בחרי אף, ופירש"י ז"ל על שאמר לו אל תוסף ראות פני, הרי שלא חרה אף משה על פרעה על אשר לא נכנע לצווי ה' לשלוח את ישראל מארצו, אבל קצף עליו על אשר ההין להתרות בו שביום ראותו פניו ימות. והו דבר פלא הטעון באור.

עוד דבר נפלא אנו רואים בהנהגתו של פרעה על ים-סוף, כי ברדפו אחרי בני ישראל והים לפניהם ופתאום מתגלה נס גדול כזה שהים גקרע לפני בני ישראל והם עוברים בו בחרבה, איך זה מלאו לבו לרדת אל תוך הים? וכי לא הבין כי לא בשבילו נעשה הנס אלא לפני בני ישראל כדי שינצלו, ואיך אפוא חשב כי יעבור בו גם הוא והילו לרדוף אחריהם ולהשיגם?

וכשמוצאים אנו בתורה דבר נפלא וקשה ביותר עלינו לדעת כי לא בקושי ותירוצים יתישב הענין, אלא יש לגשת אל עצם הדבר מעיקרו בהבנה אחרת מאשר אנו רגילים בה, ויתחווירו הדברים ויאירו לפנינו.

(1) נאמר ביום ג' ט' בא תרפ"ה ונרשם ע"י הרב אלי מאיר בלאך.

(2) כמו שזכר ג"כ כמה פעמים הנס שהקשה ה' את לב פרעה לבל יכנע לרצון ה' (הרושט)

כתוב בתורה (בפרשת בא), ויאמר אליהם יהי כן ה' עמכם כאשר אשלת אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם, וברש"י ז"ל כתב ז"ל: "ומ"א שמעתי כוכב אחד יש ששמו רעה, אמר להם פרעה: רואה אני באיצטגנינות שלי אותו כוכב עולה לקראתכם במדבר, והוא סימן דם והריגה, וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב"ה להרגם, אמר משה בתפלתו: למה יאמרו מצרים לאמר, ברעה הוציאם, זו היא שאמר להם, ראו כי רעה נגד פניכם. מיד: וינחם ה' על הרעה, והפך את הדם לדם מילה שמל יהושע אותם. וזהו שנא': היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם, שהיו אומרים: דם אנו רואים עליכם במדבר".

והנה כל זה תמוה מאד. למה הי' צריך להפך את דם הרעה לדם מילה, ומהו ענין ההפיכה בכלל. אם ע"פ חכמת האיצטגנינות ראו ענין דם והריגה העתיד לבא ח"ו על ישראל איך זה יהפך לדם מילה? ואם הקב"ה בחסדו רצה להציל את ישראל ולשנות את הגזירה שנגזרה עליהם ושכבר ראוה האצטגנינים, האם צריך הי' לסגולת ההפיכה, כי היעשה כלום נגד רצונו יתברך?

מכל זה משמע כי בזה הככב עצמו היתה סכנה צפויה לישראל שיביא עליהם דם והריגה, ומשה רבינו בתפלתו עצרו והקב"ה בחמתו הפך את הדם שבכח הככב הזה לדם מילה.

נפלאים הדברים וסתומים.

וגם בתפלותינו אנו רגילים לומר דברים נפלאים ואיננו שמים לב להבינם. אנו אומרים קמי כהני דפרסי ידיהו ע"פ תקון חז"ל (ברכות ג"ח ע"ב) „רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך, חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא... יהי רצון... שיהי' כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה... אם טובים הם חזקם ואמצם ויתקיימו בי ובהם כחלומותיו של יוסף הצדיק, ואם צריכים רפואה רפאם כחזקיהו מלך יהודה מחליו וכמרים הנביאה מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכמי מרה ע"י משה רבינו וכמי יריחו ע"י אלישע, וכשם שהפכת את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה כן תהפוך כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה".

מי זה מתבונן בדברים האלה היוצאים מפינו? מבקשים אנו רפואה לחלומותינו! הדבר ממשי הוא החלום אשר יחלה וירפאוהו? ידוע כי יש אשר יגלו לו לאדם בחלום איזה דבר העתיד לבא עליו או על חברו, ונוכל להבין כי אעפ"כ תועיל התפלה לשלא יקויים הדבר הזה ולא יבא, כי ינחם ה' ויכמרו רחמיו ותבטל הגזירה. אבל מהי רפואת החלום אשר אותה נבקש? ולא עוד אלא שמפרטים אנו ומראים באיזה אופן ירפא ה' את חלומותינו, כחזקיהו מלך יהודה מחליו, כמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכמי מרה וכמי יריחו, הרי משאלתנו היא, שכשם שרפא הקב"ה את חלים כן ירפא את החלום. ולא די לנו כל זה אלא שאנו מבקשים שיהפך החלום לטובה ולברכה, היאך זה מהפכים חלום? אם חלום רע הוא, עלינו לבקש שלא יקויים, ואם כחנו יפה נוכל לבקש שלעומת זה תבא לנו טובה וברכה, אבל כשאנו מבקשים הפיכת החלום מקללה לברכה משמע שהחלום עצמו יהפך לטובה וזה אין מובן כלל.

אמנם גם על ענין הפיכה זו יש לנו דוגמא שאנו מראים עליה, והיא

הפיכת קללת בלעם הרשע לברכה, אבל גם שם הענין סתום וקשה להבינו (מה הי' כל הרשע הזה כשבלעם רצה לקלל את ישראל, שהתורה האריכה כ"כ בספור הדברים שהקב"ה צוה עליו שלא ילך ואח"כ כשקבל רשות ללכת עמד מלאך ה' לשטן לו בדרך ואחרי שגם זה לא הועיל, שם הקב"ה חכה בפיו שלא יקלל; מה איכפת לו להקב"ה שיקלל, יעשה לו בלעם את שלו ויקלל, והקב"ה יברך. ולא די עוד בכל אריכות ספור המעשה, אלא שמשה רבינו ע"ה חוור על הנס הזה במשנה תורה ואומר: „ולא אבה ה' אלקיך לשמע אל בלעם ויהפך ה' אלקיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלקיך“ (דברים כ"ג ו'). וגם מיכה הנביא מזכיר דבר זה בתור נס ופלא „עמי זכר נא מה יעץ עליך בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור... למען דעת צדקות ה'“ (מיכה ו' ה').

מכל זה אנו רואים כי באמת סכנה גדולה עמדה להם לישראל אלמלי קלל אותם בלעם, והקב"ה ברוב חסדיו הצילם דרך פלא והפך את הקללה לברכה. אמנם ענין הפיכת קללת בלעם לברכה לא יקשה לנו ונוכל לבארו ע"פ מה שאמרו חז"ל, סנהדרין ק"ה: „א"ר יוחנן מברכתו של אותו רשע אתה למד מה הי' בלבו, ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות — „מה טובו אהליך יעקב“, לא תשרה שכינה עליהם — „משכנותיך ישראל“, לא תהא מלכותם נמשכת — „כנחלים נטיו“ וכו'. ומנין להם לחז"ל כי דוקא בדברים שרצה לקללם ברכם? טעמו של דבר הוא מפני שכחו של בלעם הי' בעינו הרעה שהי' כחה רב להזיק ולחבל כמבואר בזה"ק, וכשרצה לשום עינו לרעה על ישראל הי' צריך להסתכל בטובתם ומעלתם למען יעורר מחשבתו ולשום עינו בזה לבטל ולכלות, וכשהקב"ה שם חכה בפיו ולא נתן לו לבצע את מחשבתו ולשום עינו לרעה, הרי נשארה תפוסה במחשבתו אותה ההסתכלות וההתבוננות בטובתם של ישראל ויצאו דבריו לברכה כפי אשר הכיר והתבונן במעלתם, ולכן מתוך דברי הברכות שיצאו מפיו, אחרי הסתכלו והתבוננו במעלתם של ישראל, אנו למדין כי רצונו הי' לבטל את אלו הדברים ולהחזירם לקללה. נמצא שהקללה עצמה שנתכוון אליה בלעם נתהפכה לברכה.

אבל עדיין לא נתישבה השאלה במה היתה הסכנה גדולה אלמלי הי' מקלל, הלא נגד רצונו של הבורא ב"ה לא יעשה מאומה, וכי היתה קללתו פועלת אם לא קבה קל?

ועוד יותר נפלא הדבר מה שאחרי כל העצות והתחבולות אשר נעשו שלא יקלל, אעפ"כ פעלה מחשבתו הפנימית ורצונו הראשון לרעה. ואמרו חז"ל (שם): „אמר ר' אבא בר כהנא כולם חזרו לקללה (בזמנים שונים) חוץ מבתי כנסיות ובתי מדרשות“. הרי שרצונו של בלעם לקלל את ישראל בדברים אלו פעל

(3) עיי' שו"ד „שעור קומה“.

(4) ועיי' סנהדרין ק"ה ב: „והיינו דקאמר להו נביא לישראל עמי זכר נא וכו'. מאי למען דעת צדקות ה', אמר להן הקב"ה לישראל דעו נא כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי כל אותן הימים בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי כל אותן הימים לא נשתייר משונאיהן של ישראל שריו ומליטי (הרוסו).“

את פעולתו למרות כל המעצורים. ואעפ"כ אנו מודים לה' על חסדו הגדול כי עכב את הפורענות הזאת בזה שלא נתנו לקלל בפיו ולא נתקיימו קללותיו כולם ולא בבת אחת.

כל הענין הזה חדה הוא ודורש פתרון.

ואמנם אין אתנו יודע עד מה לבא לידי הבנת אלה הענינים העמוקים, סתרי הבריאה. אבל אם נשתדל לגשת אל שאלות אלה בחכמה, נמצא בהן חצי תשובה וכמו שאמר החכם "שאלת חכם חצי תשובה". והיינו כי החכם בשאלו הוא חודר אל תוך הענין ומברר את צדדי השאלה, וזהו באמת הדרך להגיע אל התשובה, כי התשובה היא ברור הדבר עד גמירא, ומכיון שאף השואל החכם מברר ומפרט את הדבר בדרך החכמה, אף שלא עלתה בידו לבא לידי הברור הגמור עד כדי שתתישב שאלתו, מ"מ חצי תשובה בידו.

ומעלת שאלה כזו אינה דוקא בשביל שבאופן כזה נקל להגיע לידי התשובה, אלא גם השאלה לעצמה, מכיון שהיא מבררת את הענין באיזו מדה לאשורו, הרי היא חשובה מאד. כי הבנת כל דבר וההתבוננות בו במדה שאפשר לו לאדם, מרוממת את נפשו, מישרת את דעתו ומקרבתו אל האמת. גם בנוגע לשאלתנו אפונה אם יעלה בידנו הפעם לישב את הקושיות, אך נשתדל נא לברר את פרטי השאלה למען נדע מה אנו שואלים ותהי לפחות שאלת חכם.

שאלות כאלו נוכל לשאול גם בשאר עניני הנהגת הבורא שאנו רואים אותם, אלא שמתוך שרגילים אנו בהם אין אנו עומדים עליהם ואין אנו תמהים כלל למה ה' צריך הקב"ה לאחוז באמצעים אלה כדי להציל את זה שרצונו ית' ה' להצילו.

הנה כשירקרה שיפול איש מגג הספינה המימה ואין עצה בדרך הטבע שלא יטבע זולת ע"י איזו סבה חצונה, יש אשר אם ההשגחה רוצה בהצלחתו תכין שנים הרבה קודם המעשה איזה קרש שנפל לתוך הים ויזדמן באותה שעה אליו לשיאחוז בו הטובע עד שתגיע אליו הספינה להצילו. אבל לא יעשה שנוי הטבע שישאר האדם צף על פני המים ימים רבים בלי קרש או איזה דבר טבעי אחר, אם לא במקרא יוצא מן הכלל כשדרוש שיראה נס גלוי. ולמה צריך הקב"ה לעצות טבעיות כאלה? הלא בידו לשנות את טבע האדם והמים למען לא יטבע. אלא רואים אנו מזה כי הקב"ה העמיד גבולים וחקים קבועים בבריאה והנהיגה ע"פ מערכה מסודרת ומסוימת, וכל הסבות הדרושות לטוב או לרוע נמצאות במערכה זו או אחרת. ואף כי הבורא ב"ה מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית ואין שום מציאות טבע בלי רצונו ית' ופעולתו התמידית והם שמונת יו"ק' וזהו הטבע ובלעדו אין אלקים, אעפ"כ ה' בחכמה יסד ארץ ובמחשבתו הראשונה, אשר חשב ליצור את בריאתו כפי הדרוש שתמלא את תעודתה לפי רצונו ית' בקץ הימין, כבר סדרה והכינה, אותה ואת כל עניני השונים, מכותי ורפואתי, סכנותי והצלותי, קלקולי ותקוני, הכל בסדר קבוע ומסוים, עד שבאותה המערכה עצמה וסדרי טבעה ימצאו כל הענינים מבלי שיצטרך לעשות בה איזה שנוי. ומתחלה נסדרו דרכי סכנה ודרכי הצלה. אם יטבע איש בים,

הצלתו תאפשר ע"י אחיזה בדרך השט ע"פ המים, ואם יעמד איש על ראש הגג של בית בווער באש יוכל להנצל ע"י סולם או חבל שישליכו אליו ויתקענו בראש הגג וירדו. וכל אלה הם דרכי ההשגחה שהמציא בטבע דרכי סכנה והצלה והאפשרות לאדם להשתמש בהם. וכשיהי' ברצונו של הבורא ב"ה להצילו הרי דרכים אלה נכונים לפניו ואין צורך לקפח את הטבע ולשנותו.

ברם רגילים בני אדם קטני הדעת, קצרי השכל, לחשוב כי טבע הוא רק מה שאנו רואים יום יום, ומה שלמעלה מזה קצת, והם הכחות הרוחניים שבבריאה, כמו קללה וברכה וכיו"ב, אין זה טבע, אבל באמת כל מציאות הטבע היא שלשלת ארוכה של מערכת הבריאה, שהתחלתה היא מקור הופעת רצון ה' בבריאת עולמות לוי' במאמר פיו של הקב"ה ועומדת תחת הנהגת שמו תי"ו הק'. ולכן כשם שישנם אמצעים להשתמש בבריאה בעניני' התחתונים, שגם הם שרשם ועיקר ענינם הוא בעולמות העליונים, כמו כן ישנם כחות נעלים במערכת הבריאה, שאפשר לו לאדם, המגיע עדיהם, ע"י אמצעים ידועים, לפעול בהם ולהביא תוצאות גדולות שנערכו ונקבעו ג"כ בסדרי הבריאה עצמה. וכשם שטבע הארץ להוציא צמחה, ואם ירצה הקב"ה שלא תצמיח אינו צריך לשנות את הטבע אלא בבריאה זו עצמה הוכנו סבות שונות שתפריענה את הצמיחה, כמו כן טבע הוא שקללת אדם כבלעם הרשע, ע"פ סגולותיו המיוחדות שהי' לו, תעשה את רשומה במערכת עם ישראל, ואין צורך לשנות הטבע ולחדש בריאה חדשה, כי הקב"ה בסדרו את מערכת העולם הכין מתחלה את הסגולות הדרושות נגד קללה כזו. ואחת מהן היא שימת חכה בפיו, שע"ז יהפך הדבר לטוב וכמו שבארנו.

והפרכת חלום ג"כ יתבאר בדרך זו, כי לא כמו שחושבים הוא שחלום הוא גלוי ידיעה מהעתיד לבא, אלא חלום הוא השגת מצב ההוה, כי כל דבר הקורה בעולמנו אין שרשו והתחלתו הסבה הגלוי' שאנו רואים פה, אלא התחלת כל דבר ומקורה היא בעולמות הגבוהים, שורש הבריאה. ויש אשר נברא וקיים הוא לפני ימים רבים ושנים רבות בעולמות העליונים, ואף גם בעולם זה בחלקי' הרוחניים הדקים שאין חוש האדם משיגם, ולבסוף משתלשל הדבר ומתגלה גם לעין האדם ולחושיו שנתנו לו להציץ על ידם ולראות את המציאות ולהרגישה במדה כל שהיא, כי אף אחרי הגיע הדבר לחושינו איננו רואים אלא אחוז אחד מרבות רבבות המציאות באמת, כי כ"ז שהנפש מלובשת בחומר א"א לה לראות יותר מאשר נתן לה להציץ ע"י החלונות הקטנים — חמשת החושים, ששם החומר דק באיזו בחינה של כל חוש וחוש מאשר בשאר חלקי הגוף, ועל ידם הוא רואה מה, וגם מה שרואה אין זה לפי המציאות באמת, אלא כפי האספק לריה של חושה אדם במדה ואופן דקותו של החומר במקום ההוא.

אולם בשעת השינה הנפש מתפרדת קצת מן החומר ואינה שקועה לגמרי במסגרת החומר כמו בהקיץ, ואז יקרה שהנפש מציצה מבעד למסגרות החומר,

מחוץ לבחינת חושיו, ורואה מה מהמציאות הקימת עוד טרם באה לידי גלוי החושים. ואמנם ראי' אחרת היא ומחזה אחר לגמרי הוא מאשר יראה האדם בחושיו, כי מציאות זו לא נתנה להבחן בחושי האדם, אלא מכיון שהאדם לא לומד לדעת מהמציאות זולת מה שהוא מבחין בחושיו ואין לו שום דמיון מגלוי מציאות באופן אחר, כי עדיין לא ניתק לגמרי מן החומר לשיגיע לידי הבחנת המציאות באופן אחר, לכן מתערבת השגתו המופשטת מחושי החומר עם ההשגות החמריות, מתבלבלת עמהם ומתהפכת להשגה גשמית לפי איזה ציור חמרי המקביל להשגתו הרוחנית ואשר לזה דרושה חכמת הפתרון לדעת מה ראה ועל מה דברי החלום מעידים⁵.

ובאמת יש אשר גם שלא בשעת החלום ירגיש האדם איזו ידיעה מהעתיד ולבו אומר לו דבר מה, וזה מה שקורים „אינטואיציה“ וזה ג"כ א"א שתהי' ידיעת העתיד, שלזה זוכים רק נביאי ה', אלא מכיון שהמציאות כבר ישנה ורק חוש האדם לא יוכל להשיגה, כי לא התגשמה עדיין עד כדי ראיית החוש, לכן יש אשר הנפש מציצה מבעד לגדרי החומר ומרגשת דבר מה מהמציאות הקיימת למעלה מהחושים.

וע"פ דרך זו יש לבאר מה שאמרו חז"ל (ברכות נ"ה ע"ב) „אין מראין לו אדם אלא מהרהורי לבו“, והיינו כי באמת גם מבלעדי החלום יש אשר תרגיש הנפש איזו ידיעה מהנמצא למעלה מן החושים, אבל קלושה היא ההרגשה ואינו מכיר בה, אולם בהפרדה קצת מן החומר, בעת השינה, אז מורגש הדבר יותר ומתגשמת ההכרה בציורי החלום⁶.

ומעתה נבין ענין רפואת חלום, כי מציאות הוא המצב הנראה בחלום כמו חלי חזקיהו מלך יהודה, כמו צרעת מרים ונעמן, כמו מרירות מי מרה ויריחו, אלא

5 ע"פ דרך זו במעלה עליונה מזו, באר רבנו במק"א את ענין הנבואה של יתר הנביאים שנתבאו ע"פ אספקלריה שאינה מאירה, שהתרוממו למעלת התפשטות הגשמיות ויגיעו למדרגת הנבואה; אבל מכיון שלא יכלו לראות את מראה הנבואה בהמצאם בחושיהם הרגילים, לכן בשבנם אל המצב הרגיל לא היו יכולים להחזיק בידיעתם את מראה הנבואה כפ"מ שראוהו, ונשתלשלה השגתם הנבואית בציור מקביל אל מה שראו מבעד חושיהם. אך מפני שלמדו חכמת הנבואה ידעו מיד את דרך ההשתלשלות והבינו את ענין הדבר שנתגלה להם, אבל מ"מ לא הי' זה אלא ע"י העתק ציור וע"י חדות ומשלים וברוך החלום כמבואר בס' דרך ה' לרמח"ל ז"ל ח"ג פ"ד ופ"ה. (הרושט)

6 אולי י"ל עוד טעם לזה שאין האדם מכיר בהרהורי לבו בשעת ההקץ, מפני שהאדם רגיל להבחין את כל השגותיו בבחינת שכלו וחושיו הרגילים ועי"ז נאבדת ההשגה שהיא מבחוץ לגדרי החושים, משא"כ בשעת השינה, שהאדם אינו יודע להבחין בין ראי' ממש לדמיון, מתקבלת הידיעה המורגשת מבעד לחושי האדם כפי ציור החלום בלי הבחנת החושים, ונשארת קבועה בידיעת האדם עד כדי לבקש פתרונה.

ובדרך זו נבין ג"כ מה שאמרו חז"ל (בי"ב י"ב), כי מיום שחרב בית המקדש אע"פ שניטלה הנבואה מן הנביאים מן החכמים לא ניטלה, ועוד אמרו שם כי ניתנה לשוטים ולתינוקות. וזה ג"כ מפני שהשוטים והתינוקות אינם מבחינים בין ראיית החוש והדמיון, ולכן מקבלים הם הידיעה שהיא מעין נבואה בלי בקורת החושים יותר מהפקחים אשר חשבונותיהם מסלפים את הרגשת הלב. אולם החכמים היודעים להבחין בין דמיון כוזב להשגת הנפש מבעד לגדרי החושים, הם ג"כ יכולים להבחין בהרגשת הלב ולדעת עי"ז מידיעת העתיד. והבן. (הרושט)

שהם נראים בחוש וזו נראית בחלום, אבל גם מציאות זו יכולה להרפא ברצות ה',
ואין צורך לחדש בריאה ולבטל המציאות, אלא כמו שבדרך הטבע יש רפואה לכל
חלי, כמו כן יש רפואה לאותה המציאות הנראית בחלום ומבקשים אנו שישלח
לה ה' רפואה זו.

ואחת מדרכי הרפואה היא הפיכת החלום, כי כ"ז שלא התגשם הענין למטה
ולא הגיע לחושינו, יכול אותו הענין עצמו, החי וקיים כבר, להתהפך בדרך
השתלשלותו למטה מרעה לטובה, וכידוע שבכל דבר רע נמצאים גם חלקי טוב
ואפשר לסדר את דרכי השתלשלותו באופן שהצד הטוב יכריע ויהפך כל הענין
לטוב. ומצינו כעין זה בקללת בלעם הרשע, שאותה ההשקפה עצמה שהיתה לרעה
נהפכה לברכה ע"פ רצון ה'. ולזה אנו מתפללים שיהפך ה' את החלום לטובה כשם
שהפך את קללת בלעם הרשע מקללה לברכה.

וכן בענין הרעה שראה פרעה באיצטגנינות שלו, כי הככב הזה, שהוא
סימן דם והריגה, עומד נגד פני ישראל, לא ה' זה סימן על העתיד גרידא,
אלא הככב הראה על מציאות הקיימת כבר, שהיתה מוכנת כבר להתגשם בדם
והריגה על עם ישראל ח"ו, כי הככבים והמזלות הם מן האמצעים שעל ידם
משתלשלת ההשפעה מלמעלה למטה, וע"פ חכמת האצטגנינות ה' אפשר להכיר
את המציאות הקיימת כבר למעלה ונכרת בככבים. וע"פ מצבו של ככב רעה ראה
פרעה סימן דם והריגה על ישראל והיתה סכנה זו גדולה בדרך הטבע יותר
ממציאות נחש שרף ועקרב אשר בדרכם במדבר, וכשרם החטא והוסרה
ההשגחה המצילתם ואשר נשאה אותם על כנפי נשרים עמדו בני ישראל בסכנת
התגשמותו של ענין זה לכלותם במדבר, כי גם ענין החטא ועונשו נסדר במערכת
הבריאה להיות פועל פעולתו מלמעלה למטה ולהמשיך שפע העונש מלמעלה למטה,
וכל זמן שלא נרפא זה החלי עמד נגד עם ישראל לסכן אותם אע"פ שנצולו
תמיד ע"י תפלת משה, אך לבסוף כשהפך הקב"ה את הדם שבככב רעה לדם מילה
נרפא זה החלי ולזה נאמר "היום גלותי את חרפת מצרים" וגו'. כי ע"פ תנאי
השתלשלות העינים והתגשמותם נסדר ענין הפיכת אותו הענין עצמו מרעה
לטובה, ותחת אשר עמד להרע ח"ו לעם ישראל ולכלותם, נהפך אותו הענין
לדם מילה ושמש לחזוק בריתו של הקב"ה עם עמו ישראל, כי נשפך דמם
באופן טוב ומועיל לקיימם ולהחזיקם בחיים כמו שנאמר "בדמיון חיי"!

והנה כבר הורנו לדעת') כי כל עיני הבריאה, בין הנעשים ע"י ההנהגה
הטבעית ובין הנעשים ע"י ההנהגה הנסית, כלם בחכמה נעשו, במחשבה הראשונה
של הבריאה ובמערכת שנסדרה עבורה.

גם הוכחנו כי יש שני עיני הנהגה נסית, א) ההנהגה העומדת תחת השם
"שדי", והב) העומדת תחת השם "הוי" ב"ה, והיא ההנהגה שנתחדשה ביציאת
מצרים, וכמה שנאמר "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי הוי'
לא נודעתי להם", ופירש"י "לא נכרתי להם במדה אמתית שלי, שעלי' נקרא
שמי ה'". כי כל הנסים שנעשו לאבות הקדושים היו רק בבחינת הגבלת המציאות.

כי יש לה לכל מציאות מדה ידועה עד כמה יגדל כחה ופעולתה וחינו ענין "שדי" וכמו שאמרו חז"ל (חגיגה י"ב א') "אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם ה' מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי, עד שגער בו הקב"ה כו' והיינו דאמר ר"ל, מאי דכתיב אני אל שדי, אני הוא שאמרתי לעולמי די !". וזהו ג"כ בכל עניני כחות הטבע, כמו כח האש שיכול לשרוף רק חמרים ידועים אבל ישנם חמרים כאלה שלא ניתן לו כח לשרפם, וזה מפני שכחו מוגבל כפי המדה שנתנה לו מאת הבורא ב"ה, ועיקר הגבלתם אינו בכחם התחתון הנראה לעינינו, אלא בשרשם העליון, שמוזה משתלשל כחם באותה מדה ובאותו אופן הנראים לעינינו כפי חק טבעו. ולכן יש אשר האדם שאין נראה לנו כחו למטה, שחמרו אינו ראוי לשרפת אש, מ"מ יש אשר הוא נמצא באותה שעה במדרגה כו' שכחו למעלה איתן עד כדי שהאש אין כחו רב לשלוט בו. וזה ה' ענין הנס של אברהם אבינו שלא נשרף כשהפילו נמרוד לתוך כבשן האש, אבל הנסים שנעשו ביציאת מצרים לא ה' כפי ערך כחם ומעלתם של בני ישראל, כי היו הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי ע"ז, וזו היתה טענתו של שר של ים שלפי חק טבעו עליו לבלע את בני ישראל ואין כחם יפה שלא יטבעו במי הים. אבל מכיון שהתראה ה' ברוב גאונו, בשם "הוי" ב"ה, הרי פעל כאן בכח רצונו העקרי ולתכלית בריאתו⁸, ולזה ה' דרוש שיעברו בני ישראל בתוך הים בחרבה, ומכיון שכל המערכה מונהגת ע"י הרצון העקרי והתכליתי הזה, שהוא שורש כל הבריאה, לכן נשדד כח הטבע ונהפך להיות פועל כפי הרצון הזה וכפי התכלית הנדרשת ממנו.

אבל אין זאת אומרת כי הנהגת שם "הוי" היא מחוץ לכל גדרי הבריאה, כי כל מה שאנו מכנים בשם, הרי זה כבר מחקות בריאתו יתברך וגם שם "הוי" הוא ענין הנהגתו ית' ורצונו שנטבע בבריאה, כי על מציאותו האמתית אין לנו שום שום ודמיון כלל. אלא שזה השם מורה על עיקר התהוות הבריאה, שורש המציאות והרצון התכליתי, וכמו שנמצא בספרים הק' כי שם "הוי" הוא ה"כתר" של הבריאה למעלה מהספירות ושרשם, ובאשר ההנהגה הזאת היא למעלה מכל השרים ומכל הספירות, אשר כל ענינם ומציאותם לויים בה ומשתנים הם מעיקרם בהיותם דרוש לפי הרצון הזה הנמצא בשם הוי', לכן רואים אנו בזה שדוד הטבע ומכירים אנו בזה את הבורא המהוה הכל.

למען הבין ענין זה נוכל לצייר ענין הנהגה זו של מלכותא דרקייע כעין מלכותא דארעא, כי אף המלך המושל יחידי מנהיג חוקים יסודיים (קונסטטוטוציא), שעל פיהם תתנהג המדינה בסדר קבוע וגדרים ידועים בתמידות. וגם המלך דן על פיהם ואינו משנה אותם, כי טוב ונחוץ הוא לתועלת המדינה שתתנהג בחקים קבועים תמידיים, אבל במאורע יוצא מן הכלל, כשהמלך מוצא כי לטובת המדינה טוב וראוי לצאת מגדרי החקים שקבע להנהגתה, הרי הוא פורץ לשעה את החק

(8) וזהו ענין "למען עשה ולא לנו", והיינו למען רצונו בתכלית הבריאה. (הרושם)

ופועל כפי שמוצא לנחוץ לתכלית המכוונה נגד חקי המדינה, וכן בענין הנהגת הבריאה, מצא הקב"ה לטוב להנהיג חקים קבועים מתמידים כפי הוראת שמותיו הקדושים והספירות העליונות, שעל פיהן מתנהגת הבריאה באופנים מוגבלים ואינה יוצאת מגדרה שהוקבעו לה, ובכלל זה הנהגת שם "שדי" וכמו שבארנו. אולם כשהדבר נוגע לתכלית הבריאה, שאם ישררו החקים התמידים יפריעו לתכלית הנרצה של הבריאה, או פורץ הקב"ה כביכול את הגבולים הקבועים בסדרי הבריאה ומנהיג ע"פ רצונו המהווה את הכל, השורש העקרי של כל הבריאה ועניניה.

אולם מלך חכם המחשב מתחלה את האפשרות של ניגוד חקי המדינה לתכלית רצונו בהנהגת המדינה, קובע מתחלה בחקי הקונסטיטוצי' גם אפשרות הנהגה זו, שבאופן יוצא מן הכלל נותנת לו הקונסטיטוצי' הכח לשפוט ע"פ משפט מיוחד ותנאים מחודשים כפי שימצא לנחוץ. נמצא שאע"פ שהנהגתו היא בניגוד לחוקים הקבועים, מ"מ יש יסוד לזה בחקים היסודיים, וכלל הנהגה זו אינה סותרת לעצם חק המדינה. וכמו כן כשברא הקב"ה את עולמו צפה במחשבה הראשונה על כל כלל הבריאה ועניניה השונים, ומצא לנכון להתנות מתחלה גם את אופן ההנהגה היוצאת מכלל החקים הקבועים, ועל פי משפט מכון ומדויק משמשת הנהגת שם "הוי" נגד חקי הבריאה התמידיים.

וזהו מש"א ז"ל (במד"ר בראשית פ"ה): "תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל". והיינו שאף שלא הי' זה ע"פ סדר המערכה התמידית אעפ"כ הותנה מתחלה ענין הנהגה זו שתשמש בשעה שיהי' הצורך לה".

וכשמתבאר לנו כל זה מדברי חז"ל עלינו להתפעל ולהשתומם מגדולתם, ולהתבונן על שפלות מדרגתנו וקטנות המוחין שבדורנו, עד כמה רחוקים אנו ממלראות ולהרגיש מה שלמעלה מן הטבע הפשוט. כי הלא רואים אנו כי חכמינו ז"ל דברו אדות אלה הענינים בפשטות כמו שאנו מדברים בדברים הנראים לעינינו, הם לא מצאו לנחוץ להסביר את גדל סכנת רעה, כי זה הי' פשוט להם, אלא אדרבה הדגישו את הנס הנפלא שהי' בהצלת העם בסכנה זו. כשסדרו תפלה נגד חלום רע לא ראו שום חדוש בזה, אלא חפשו אחר דרך הרפואה אשר ראו בסכנת בלעם הרשע, כשהצילנו ה' ברחמינו וברוב חסדיו מהסכנה הנוראה ההיא. מה רחוקים אנו מהבין את אלה הדברים ומה פשוטים וגלויים הי' להם! והלא ברור לנו כי כן הוא פרושן של דברים עד אשר אי אפשר לפקפק באמתתם, וכיון שכך הלא נבהל ונשתומם על גדלותם של חכמינו ועל קטנותנו אנו נגדם.

וכשמתבוננים אנו בכל המשא ומתן שהי' להם למשה ואהרן עם פרעה, רואים אנו כי גם ביניהם התנהל משא ומתן מדעי להבין ולהכיר את דרכי הנהגת הבורא ב"ה ואת כחות כל עניני הבריאה עד כמה ישלטו ואם יש מעצור להם, ולכן לא ראתה התורה הק' איזה נס בזה שלא המיתם, כי בהכירו את כחם

(9) ע"י שע"ד "השגחה" מה שבי רכיני ז"ל ענין זה ע"פ החלוק בין תנאי לשיוור ויתבאר עוד בשע"ד "משפט".

הגדול לאלק לא הי' די לו להמיתם ולסלקם מן הדרך, אלא רצה למצא את שורש הכח הזה, מבלי שיצטרך להודות במציאות ה' וביתר יסודות האמונה אשר הורוהו ע"י כל הנסים והנפלאות, וכמפורש בתורה שבהתראת כל מכה הורו לו לדעת על יסוד מיסודות האמונה, "בזאת תדע כי אני ה'", "למען תדע כי אין כה' אלקינו", "כי אני ה' בקרב הארץ", "בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ". וכבר האריך הרמב"ן בפירושו של דברים אלה, שכל אחד מראה על פרט מפרטי האמונה בה', אחדותו והשגחתו בקרב הארץ, ואף שהיו כאן ג"כ אמצעי כפי', שמפני היראה הוכרח להודות לשעה, אעפ"כ התחזק תמיד ומצא תואנות לישב הדברים מבלי שיתנהג העולם אך ורק ע"פ רצון הבורא ב"ה. ולכן לא היתה תפארתו על דרך כזו שימית את המוכיחים ומראים לו דרך האמונה באותות ומופתים, אלא רצה למצא את הכח המראה את כל האותות האלה ולנצח במלחמתו המדעית ורק אז נקום ינקם מהם (10).

ומעתה לא יקשה כ"כ מדוע ירד פרעה אל הים בראותו כי נקרע לפני בני ישראל, כי הם ידעו כי גם מה שלמעלה מן הטבע מתנהל ע"פ מערכה ידועה וחקים קבועים, ואם יש איזה כח המשנה את הטבע הרי גם זו היא מציאות טבעית, וכמו שהטבע הפשוט, שקבע הבורא ית' לתכלית הטוב והאמת, משמש ג"כ לעשות רע ולהכעיס לפניו ית', כמו כן הי' מקום לפרעה לחשוב כי גם הופעה נפלאה זו היא הופעה טבעית ע"פ עניני' העליונים, אשר בהוצר בריאה זו יש בכח הרע להכריעה לצרכו ולהשתמש בה נגד רצונו ית', ולרדף אחרי בני ישראל בתוך הים שנקרע לפניהם.

כן הוא הדבר בכללו, אמנם עדיין טעון הוא ברור רב, אבל השאלה נתבררה במדה שיש בה משאלת חכם, שהיא חצי תשובה.

(10) ועיי' רמב"ן (שמות ח' ו') בענין מה שבקש פרעה שיסורו הצפרדעים למחר ולא בקש שיסורו מיד, אע"פ שסכל כ"כ מהם, ופי' בשם הגאון ר' שמואל בן חפני, שפרעה חשב אולי מערכת השמים הביאה הצפרדעים על המצרים ומשה ידע כי הגיעה עת סורם ולכן אומר התפאר עלי בחשבו שאומר לו עתה להכריתם מיד, ועל כן האריך למחר. הרי ראינו ברור כי התחקה פרעה על שורש הדבר, וכדאי הי' לו לסכול עוד יום שלם יסורים רעים ומרים אך ורק למען הכר את הדבר על בוריו ולמצא תואנה לישב את דעתו המוסעת. (הרושם ברשיון אדמו"ר זצוק"ל)

נסים ושבע ב'1

„ואין כל חדש תחת השמש“

(קהלת א' ט')

„הכל יוכל וכללם יחד“

(פיוט „וכל מאמינים“)

„ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, כי אמר אלקים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבנו מצרימה“.

כל מתכונן יתפלא מאד, היאך זה ה' אפשר שכל הנסים והנפלאות, שהראה ה' בארץ מצרים, וישועתו הגדולה לישראל, לא הביאו את עם ישראל לידי בטחון גמור בה' ועדיין ה' מקום לחשוש שמירתא מלחמה ינחם העם ושבנו מצרימה.

ואמנם הלא באמת כן ה', כי בבאם אל ים סוף „ופרעה הקריב... וייראו מאד... ויאמרו אל משה, המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר“ וכן בכל עת הליכתם במדבר, כשראו איזו סכנה של רעב או צמאון או מלחמה, מיד נתרופף בטחונם בה' ויתאוננו ויתלוננו. וכששבו המרגלים מתור הארץ ויאמרו כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאד, המסו את לבב העם „ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה“; הרי שגם אחרי ראותם את ישועת ה' וגלוי שכינתו על הים, הופעתו על הר סיני ונסיו הנפלאים בהורדת המן והוצאת מים מן הסלע — עדיין לא ה' לבבם שלם עמו ולא האמינו בנפלאותיו. וע"ז אנו עומדים ומשתוממים היאך יתכן כזאת? הלא לנו נדמה כי לו ראינו אנו בדורנו זה אף קצת מן הנסים והנפלאות ההם לא ה' בלבנו שום מקום לפקפק, חסר אמונה ותמהון לבב.

אבל כבר בארנו כי אנו מרגישים כזאת רק מפני קטנותנו ושפלות מדרגתנו. כי נדמה לנו שכל מה שנמצא בטבע אין מראה לנו ואינו מעיד על יסודות האמונה, ורק אלו היינו רואים דבר מה שהוא למעלה מן הטבע או היתה מתגלית לפנינו אלקות והיינו מוכרחים להודות בכל.

התבוננתי בזה ביחוד במעשה נפלא שאירע באחד שאבד עצמו לדעת ואחרי כן נראו בבית ההוא, שקרה מקרה רע זה, דברים יוצאים מגדרי הטבע, ואף קטני אמנה הוכרחו להודות בכחות נסתרים וגם החפשים, שחפשו חפש מחופש, ראו הדבר ברור בעיניהם והוכרחו להודות בו¹, והי' אחד מכנופיתם

1) נאמר ביום ג' בשלח תרפ"ה ונרשם ע"י הרב ר' אברהם יצחק בלאך.

2) המעשה קרה בשנת תרס"ו בהיות רבינו ז"ל רב בשדובה. וזה הדבר: בחור אחד מזחינסק תלמיד המכללה הפטרבורגית ושמו דודוב, התארח בימי הקיץ בשדובה אצל בעל בית אחד חפשי בדעות ושמו ישעי' לויטן. בבקר לא עבות אחד אבד עצמו לדעת בחורו בעלית הבית, בשחטו את עצמו בתער, ויוב דמו על רצפת העלי. אחרי שהובל לקבורה התחילו בכל ערב ליפול בזרם החיכות טיט וסיד מרובעות מהספון בחזרי הבית אשר תחת העלי, מבלי שהי' נכר שום סדק וחסרון בספון עצמו. נפילת הטיט והסיד היתה באה ברעש והיתה שנית כמה פעמים בלילה.

אשר התעקש ולא הלך לראות את המראה הנפלא הזה. כי אמר: „אלמלי אראה ואוכרח להודות בזה הלא בעמקי שאול אאלץ להטמן“.

והתבוננתי אז כמה קטנות המוחין יש בזה, שלא להבין כי כל נפלאות הבריאה בכל יום תמיד מכריחות להאמין בה' ולחשוב כי רק מציאות ענינים נסתרים, כמו רוחות שדים וכשוף, תכריח להודות ולהאמין בכל. וזה מפני כי האנשים האלה אין להם מושג רק בטבע הבריאה הרגילה והמושגת באחד מחמשת החושים, וכל מה שלמעלה מזה יחשב בעיניהם לאלקות. ולכן לא ירצו להאמין בכחות כאלה, בחשבם כי בכחשם בהם יוכלו לכפור באלקים היים ובהאמינם במ אין עוד מקום לכפירה כלל.

ואף אנחנו, אשר זכינו לדעת מציאות כחות נסתרים שבבריאה וענינים נפלאים ונשגבים במציאות ההוי', בכ"ז אין הכרתנו בהם ברורה ואין ידיעתנו גמורה. כי גם מה שנדע לא נדע בבהירות, ואפי' הידיעות השמושיות, הידועות לנו ע"פ השכל והנסיון, אינן שלמות אצלנו בהכרח ברורה וחזקה ומה שנדע ונתברר לנו היום מתעמם ונשכח למחר.

וכבר הורנו לדעת, כי עיקר ההפרש במדרגות האדם הוא לפי מדת ידיעתו את אשר ידע, כי כל מה שיגדל האדם תהיינה ידיעותיו והכרותיו יותר ברורות ובהירות ונעשות לקנין נפשו, והאדם הקטן גם ידיעותיו אשר ידע קלושות ורפויות אצלו, מרחפות על הלב מקופיא ולא מקבעא ואינן מקושרות עם „אני“ שלו, כי אין לו כח הדעת לדעת מה שיודע „ולדא דא בי' מה ביי“⁽³⁾. ומה גם בענינים רוחניים, שאין לנו בהם מושג שלם ואין אתנו יודע עד מה ממהותם ורחוקים הם ממושגי חושנו, שידיעתנו בהם עמומה, באשר כל היינו „שעור קומה“ שלנו⁽⁴⁾ הוא רק בעניני הטבע הפשוטה והגסה. ולכן נחשב בעינינו

כשמוע זאת חבריו של מר לויטן התחילו מתקבצים ובאים בכל לילה אל ביתו לשחק בקלפים ולראות מה זה ועל מה זה. ולמען היות בטוחים שלא יכנס שום איש החדרה סגרו את הדלתות והשגחו על הדבר בשבע עינים, ואחרי כל הבדיקות הודו בחרדה כי אין זה אלא רוח וכח נעלם, אשר על ידו נעשים הדברים הנפלאים האלה.

שמועה זאת התהלכה ימים אחדים בעיר, עד שבא אל רבינו זצוק"ל איש אחד, אשר עבד במסחרו והי' הסוכן בביתו של מר לויטן הנ"ל, ושמו יוסף בלאך, איש נאמן וירא ה', ויספר את כל הדברים האלה בשליחותו של מר לויטן כי כל הסגולות שחשבו אותן למועילות כבר נעשו, בדקו ותקנו את המוזות, לבשו את בני הבית סליחות מצויצות וכל זה ללא הועיל. וישאל כדת מה לעשות ויסור מעליו הנגע הזה.

תשובת רבינו ז"ל היתה כי סגולות מיוחדות נגד רוחות וכחות נעלמים לא ידע, ולא יוכל אלא להורות את ההלכה, כי מכיון שנשפך דם הנפש על הרצפה ונבלע בה הרי קרשי הרצפה טעונין קבורה. כל פרטי השיחה הנ"ל מסר לנו (בניו) רבינו מיד כשיצא ר' יוסף בלאך הנ"ל מביתנו. הוראתו של רבינו נתקיימה בפרהסייה למחרת היום ההוא ולענין כל בני העיר הוליכו את קרשי הרצפה לבית הקברות וביום השלישי קברום שם וישב הבית למנוחתו.

(3) ע"י שעו"ד „חכמה בינה דעה“.

(4) ע"י שעו"ד „שעור קומה“.

כל מה שלמעלה מזה לאלקות, ונדמה לנו כי לו הכרנו וראינו בעינינו דברים שהם למעלה מן הטבע הפשוטה אזי היינו באים לידי הכרה ברורה בכל יסודות האמונה ולא הי' לנו שום מקום להרהורים ופקפוקים כלל.

לא כן הדורות הראשונים, שהיו להם ידיעות נעלות ונשגבות בנפלאות הבריאה וסודותי, וידעו את הכחות הנסתרים אשר בטבעה, וגם השתמשו בכחות ההם ע"פ כללים וחקים ידועים; הם ידעו כי הטבע יותר רוממה מאשר אנו מבחינים בחושינו וכי גם למעלה בשרשי הבריאה, שמשם משתלשלים כל אלו הכחות והענינים שבעולם השפל, יש סדר טבעי ומשפטים ידועים, שאפשר להשתמש בהם ע"פ חקים מיוחדים. ולכן לא הביאם לידי התפעלות נפרזה כל דבר היוצא מגדר הטבע הפשוטה, כי היו בעיניהם הענינים הטבעיים הנסתרים כמו הענינים הטבעיים הנגלים אצלנו; וכשם שלמרות ראותנו את נפלאות הבורא בחקות הטבע החמריית עדיין יש מקום לנו לטעות, כמו כן היו יכולים גם הם לטעות אף אחרי ראותם את עניני הטבע הנסתרים. ואולי הי' להם מקום לטעות עוד יותר מפני רבוי הענינים ורוחב אופק ידיעותיהם שהשיגו במציאות ההוי' והטבע העליונה.

וביותר יובן לנו ענין זה על פי מה שבארנו והוכחנו (בשעור דעת נסים וטבע"א) כי גם הנסים והנפלאות היותר גדולים הנם מסודרים בחק הבריאה ומתנהגים ע"פ סדר מדויק וע"פ חקים קבועים דרך סבות ומסובבים, ולא רק ההנהגה הנסית, המתנהגת תחת שם "ש-די", אלא אפי' ההנהגה היותר עליונה, העומדת תחת שם "הוי'" ב"ה, שהוא למעלה ממערכות כל הספירות והשרים העליונים ואינה תלוי' במדרגת היצורים וכחם אלא ב"כתר", שהוא הרצון העליון שורש כל הבריאה, כפי שנתגלתה לנו ביציאת מצרים ומתגלית בעולם כשיסודות הבריאה ותכליתה דורשים אותה, אף הנהגה זו נסדרה מבראשית והותנה מתחלה אופן התגלותה ע"פ חקים קבועים וסבות ידועות לבורא עולם. וכל זה נכלל מתחלה ברצון העליון של הבורא ב"ה ואין צורך לעשות ענינים חדשים, כי הכל הובא בחשבון מראש כפי הראוי ודרוש למלוי התכלית הנרצה לו יתברך.

וראוי להתבונן עד היכן כלל זה מגיע, כי אפי' במכת בכורות, שנאמר בה, "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה" — "אני ולא מלאך", והכיתי כל בכור בארץ מצרים" — "אני ולא שרף", ובכל מצרים אעשה שפטים" — "אני ולא השליח", אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, כביכול, עבר בארץ מצרים לנגף אותם, אעפ"כ כתוב שם "והי' הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם, וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהי' בכבם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים" (בא י"ב, יג). הרי נפלא הוא, למה היו צריכי' לאותות למען יראה ה' ופסח עליהם ולא יהי' בהם נגף? הלא לא חפץ ה' להמיתם והיאך ינגפו בני ישראל בנגף ה' את מצרים? ואף כי כבר פירשו הראשונים ענין זה כי היו זקוקים לקיים מצות פסח ומילה למען יהי' ראויים לאותו הנס, מ"מ הלא מבואר כי מלבד קיום המצות האלה היו צריכים לתת את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, הרי

שהיתה דרושה להם סבה זו להצלתם וכמה שנאמר: «וראיתי את הדם ופסחתי עליכם». וכן להלן הוא אומר: «ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר» (שם פ. כב) ואמר חז"ל «מגיד שמאחר שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע» (רש"י שם) וזה תמוה, מה לו למשחית פה כשהקב"ה, כביכול, נוגף את מצרים?

הרי ראינו ברור כי גם הנהגת שם «הוי"ו» מתלבשת בעניני הטבע העליונים והתחתונים ובוקעת דרך כחות הטבע כפי סדר מערכות הבריאה וחקותיהן. ולכן אף הנהגה זו, ששרשה למעלה מחקות הבריאה, כשהיא מתגלית מתחשבת היא עם חקות הטבע הנסתרים והנגלים, ויש לאחוז באמצעים הקבועים במערכת הבריאה לשיצא רצון ה«הוי"ו» ב"ה לתכלית המכוונת. והקב"ה ברצותו להציל את ישראל לא הי' צריך לעבור על חקות הטבע ולשנות את כח המשחית ודרכו, אלא הראה לנו בחסדו את האמצעי הנכון לפי דעת עליון והזהירו על זה⁵.

והנה כבר בארנו טעמו של דבר מפני מה מתחשבת ההנהגה העליונה עם סדרי הבריאה וחקותיה ולא יתחדש מאומה אחר בריאת העולם, כי זהו מפני שהקב"ה עושה דבריו במשפט ורצה שכל הברואים יתקיימו כפי שסדרם והכינם מראש, ולא ישולל מהם מאומה אם לא במשפט, כי אל אמונה ואין עול הוא, וכל כחות הבריאה תובעים את תפקידם, ואין הקב"ה מקפח את כחם ופעולתם זולת ע"פ החקים הקבועים מראש לפי משפט עליון. אולם נראה להוסיף עוד בזה, כי כפי הנראה מן התורה ומדברי חז"ל אין עוד מקום בבריאה לשום דבר שיתחדש מעתה מה שלא נתהוה בראשיתה.

כי הנה זה כמה עמדתי על ענין המכות והאותות שנעשו במצרים, והי' תמוה בעיני ששנעשודוקא באופן כזה ובבריות כאלו הנמצאות תדיר בבריאתנו, כמו נחש, דם וצפרדע, שבריות אלו ישנן בעולם אלא שהנס הי' שהמטה נהפך לנחש והמים נהפכו לדם, וכן שאר המכות לא היו על ידי בריות חדשות בחדוש הטבע, אלא שאותם הברואים עצמם שישנם בעולם נתרבו ונאספו למקום אחד. ולכן הי' מקום לפרעה וחכמיו לטעות ולחשוב כי כל זה נעשה ע"י מעשה כשפים. כמו כן ראוי להתבונן באופן עשית הדברים, שנעשו ע"י פעולה טבעית ע"י משה או אהרן ונצטוו ע"י «קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים וגו', ויהי' דם» «נטה את מטך והד את עפר הארץ והי' לכנים בכל ארץ מצרים» וכן יתר המכות. וגם בקריעת ים סוף נצטוה משה להרים את מטהו על הים ויבקעהו, הרי שהי' הנסים האלה זקוקים לפעולה וכח אדם. ואמנם נראה כי לא הפעולה היא שהביאה את הנס, אלא כונתו וגמר דעתו של משה או אהרן היא שהשפיעה מלמטה למעלה להמשיך השפעת הנהגה נסית זו מלמעלה למטה. ומפני שרצון האדם מתחזק ונגמר יותר כשמוציא מחשבתו לפעל ע"י פעולה מוחשית, ואינו דומה גמר דעתו של האדם כשמוציא מחשבתו לפעל בדבור בלבד לזה הבא

(המערות)

5) ע"י מלבי"ם משפטים (כג' כ"א) מש"כ עה"פ כי שמי בקרבו.

לידי בטוי ע"י תנועות גופו ופעולתו. לכן הראה ה' למשה את אופן ההוצאה לפעל ע"י מעשים ידועים המכוונים לבטוי המחשבה והרצון הדרושים להורדת ההשפעה הדרושה לכל נס ונס; אבל סוף סוף ה' זקוק הנס לאיזו סבה שתביאהו, ובשביל כך ה' מקום לטעות ולהכחיש את כח הבורא כביכול. והרי כל הנסים והמכות באו למען הודיע האמונה בה', כמה שנאמר, "וידעו מצרים כי אני ה'". בזאת תדע כי אני ה'". "למען תדע כי אין כה' אלקינו", למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" וכן בכל מכה ומכה, ולזה מן הראוי ה' לעשות נסים כאלה שלא יהי' מקום להכחישם או להסתפק בהם. והיפלא מה' לברא בריות חדשות נפלאות בכחן וענינן, כמו שמשות חדשות משונות לגמרי מזו שלפנינו, או בריות אחרות שאין לנו מושג בהם כלל וש"א לנו לצייר בדמיוננו? ואו היו הכל מכירים את יד ה', עושה חדשות, ולא ה'י מקום להכחיש כמו במכות והאותות שנעשו במצרים, שחלק מהן עשו גם החרטומים בלהטיהם, וגם מה שלא יכלו לעשות מ"מ ה' אפשר להם לטעות ולחשוב כי גדול כחם של משה ואהרן להשתמש בכחות הטבע בדרכים כעין אלו. אבל לו ה'י נעשות בריות חדשות לגמרי, ובלי שום סבות וסיוע ע"י משה ואהרן, ה'י ניכר בוה יותר כח הבורא ב"ה, ותכלית נפלאותיו במצרים היתה מתקיימת ביתר שאת ויתר עז.

אמת כי לא נחשבה בעיני לקושיא חמורה, כי בכלל איננו באים בקושיות בענינים כאלה, כי מי יסכל לבא בקושיות על סודות דרכי ההנהגה של הבורא ב"ה, אחרי שכבר נוכחנו, לדעת מה נפלאה ועמוקה החכמה האלקית וכנמלים קטנים אנו בהיקף השגתנו בחכמת הבריאה ובחכמת התורה, וגם זה א"א לאמרו, כי אין לנו שום ציור לצייר קטנותנו מול ענקיות החכמה האלקית; ומה גם כי אפי' מה שידוע לנו לא נדע אל נכון ובבהירות נכונה ואין אתנו יודע עד מה אפי' במה שאנו רואים בעינינו, כי אחרי כל התקדמותה של חכמת הטבע לא נדע עדיין את מהותו האמתית של כל עצם, ואיך זה יעיז איש להקשות ולתמוה על דרכי ההנהגה האלקית כשדבר אחד אין מובן לו, כאלו הכל ברור לפניו ורק זה הוא מה שיקשה לו". אך אעפ"כ איננו פטורים בשביל כך מלבחון כל דבר במאזני שכלנו ולהשתדל להכיר ולדעת כל דבר כפי יכולתנו. ולכן עלינו להתבונן בכל הערה המרגשת לנו ולעמוד עלי', לפקח על כל דבר ולראות את צדדי

6) באחת משיחותיו באר אדמו"ר הגאון זצוק"ל בזה את הכתוב, "מה גדלו מעשיך ה' מאר עמקו מחשבותיך, איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת" וזה: כי גדולים מעשי ה' עד שא"א לו לאדם להקיף את ענינם, ומאר עמקו מחשבותיו של הקב"ה היינו שהדברים הנסתרים בכונת הנהגתו יתברך עמוקים כ"כ עד שא"א לאדם להשיגם, ולכן ודאי שאיש בער לא ידע, מי שאינו מפותח בדרכי החכמה לא ידע כלום, אבל מה שגרוע מזה הוא מה שהכסיל היינו העקש (כידוע כי מלת כסיל מורה לא על חסרון חכמה אלא על עקשות כמש"א הכתוב, "וכסילים ישנאו דעת" משלי א. כב, "ותועבת כסילים סור מרע" שם י"ג. י"ט, "ואולת כסילים מרמה" שם י"א. ח, "מעקש שפתיו והוא כסיל" שם י"ט. א) הוא אינו אומר שאינו מבין כלום אלא טוען כי לא יבין את זאת, כאלו מלבד דבר זה מובן לו הכל ולכן הוא בא בקושיה על "זאת". (המסערת).

הספיקות, השאלות והתמיהות; כי רק עי"ז אפשר לבא לידי הבנת דבר, וכמו שבארנו (בשע"ד "נסים וטבע א") ענין "שאלת חכם חצי תשובה", כי בברור צדדי השאלה יש בזה חלק מן התשובה, הבאה ג"כ ע"י ברור פרטי כל דבר והארתו מכל צדדיו.

הנהגה בהתבוננו כי אף בהנהגה הנסית לא נבראה בריאה חדשה, אלא הכל נברא מבראשית ו"אין כל חדש תחת השמש", יש לנו להבין דבר חדש בטעמו של דבר, כי באמת כל הדברים שאפשר להם לבא במגע אתנו ולהשפיע עלינו כבר נבראו מבראשית, ונגד כל ענין ומושג, שיש לנו לפי טבע, יצירתנו ומהות נפשנו, יש ברי' וכח מיוחד מתאים לזה בבריאה הטובת אותנו; כי כן רצתה ההשגחה בתחלת היצירה, שהכל יברא בשלמות ולא יחסר כל בבריאתו; ואלו תתהוונה בריות חדשות לגמרי, שאין להם מציאות בחק הטבע שבראשית היצירה, א"א שנושיגם כלל לפי טבע ענינו, ועל כל פנים לא יהי' בכחם לעשות רושם עלינו, אם לא שאנחנו בעצמנו נשתנה בטבע מציאותנו ונהי' לבריות חדשות מתאימות לענינים החדשים שנוצרו בעדנו, וזה ודאי שהיכולת ביד הקב"ה לעשות ברי' חדשה, שמים חדשים וארץ חדשה ועמהם ישתנו כל צבאם, ואז היתה גם מציאות האדם אחרת, אבל לפי מה שרצה הקב"ה בבריאתנו באופן זה דוקא אין מקום לענינים אחרים בבריאה מלבד אלו שכבר נסדרו והותאמו ליצירתו של האדם — תכלית הבריאה, ואין בחפץ ה' לשנות את מציאותנו, כיהלא רצונו הי' להביא אותנו ואת כל העולם לתכלית הנרצה לפי מציאות זו ולא אחרת, ושלפי טבע יצירתנו, כפי שהוא עתה, נכיר ונדע את מציאות ה', דרכיו ומלכותו, ולפי רצון ה' במציאותנו זו א"א ולא דרוש להמציא ענינים אחרים יותר מאלו הנמצאים כבר מבראשית; וכל הנצרך להביא את באי עולם להכרת האמת, שזהי תכלית הבריאה, הכל כבר מוכן ומתוקן בתוך הבריאה ע"פ החכמה העליונה של הבורא ית', כי "הכל יוכל וכללם יחד"!

אולם גם הטבע הנמצאת מתחלת הבריאה אין זו אותה הטבע שאנו רואים יום יום בעינינו; כי ישנם כחות נסתרים ונפלאים המתגלים לנו מוזמן לזמן, מהם כאלה אשר בהגלותם נכנסים אל רכוש הצבור כחלק מן הטבע התמידית, כמו כח החשמל, שרק בדורנו זה נגלה לנו כחו הנפלא המניע בעוזו גבורתו במרחק אין קץ, וכמו כן ישנם עוד כחות נעלים, טמירים בחוק הטבע ובבריותי' לפי שרשם העליון, שחלק מהם ידוע לחכמים ונביאים וחלק מהם לבא לפומא לא גליא, וידועים רק לבורא ב"ה, והוא מודיע לעבדיו הנביאים בעת הצורך מה שעליהם לעשות כדי להביאם לידי גלוי ושעל ידם יכול לבא התקון לפי התכלית הנרצה, והם דברים שנמסרו לשליח לפעול בכח האלקי אשר לנביא וע"פ צויו של מקום, ועוד ישנם דברים שלא נמסרו לשליח, אלא כביכול הקב"ה

ככבודו ובעצמו עושה ע"פ המשפט הידוע לו לבדו כפי שסדר ברצונו בהחלת מחשבתו בבריאת עולמו.

וכיון שגם הנסים מוגבלים בחוקים ידועים וזקוקים לסבות הקבועות מראשית הבריאה, אין לתמוה למה לא נעשו הנסים באופן אחר. כי אף שיכלתו של הקב"ה אינה מוגבלת, מ"מ כן הי' רצון הכורא לברא בריאה ונבראים כאלה, וכפי מציאותם זו יעשה הכל ע"פ חק ומשפט קבוע כפי שעלה במחשבתו מתחלת בריאתו. ויכילת ה' בחפצו קשור ה'!

ובדרך זו נראה לברא מה שנאמר בדבריה הראשונה „אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים“; והראשונים מפרשי התורה הקשו למה לא נאמר בורא שמים וארץ, שזה עקר האמונה. וכבר נתן בזה ר"א אבן עזרא ז"ל טעם בפירושו על התורה (וכן האריך בזה רבי יהודה הלוי בס' הכוזרי), אבל לפ"מ שבארנו יש לומר בזה טעם נכון בע"ה, כי הלא באמירת אנכי ה' אלקיך באה לידי בטוי ההכרה המלאה במציאות ה' כפי המדה האפשרית שיש בכח האדם להשיג, ולכן א"א ה' לתת מושג נאמן רק באלקות הנמצאת בבריאה לאחר היצירה וכפי מדת התקרבותו והתגלותו של הכורא ב"ה בפעולותיו והנהגותיו הנכרות לנו, שמכלל זה הם שמותיו הקדושים, ורק בזה אפשר לנו להשיגו וחייבים אנחנו להכירו ולהעריכו כפי טבע יצירתנו בבריאה זו ולא וזלת.

והנה ענין יציאת מצרים הוא שהוציא הקב"ה את עם ישראל מתחת הנהגת ע' שרים של מעלה והעמידם תחת הנהגת שם הוי' ב"ה, שאינו תלוי בממשלת שום שר ומזל רק ברצונו וחפצו, שורש כל הבריאה, וכמו שנתבאר למעלה, וזהו מה שנאמר „אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים“, כי כמו שהוציאנו הקב"ה מתחת ממשלת מצרים של מטה כן הוציאנו מתחת ממשלת מצרים של מעלה, כמבואר בספרים הק'. נמצא שע"י יציאת מצרים באנו לידי ההכרה במדה האמתית שלו לפי הנהגת שם „הוי'“ ב"ה וכפי שנגלית בהנהגת העולם, אבל עדיין אין זו הכרה בכורא ב"ה ב מ ד ת ו האמתית, בטרם כל יציר נברא, כי במציאותו הוא כביכול אין לנו שום ציור ומושג כלל, אלא מכירים אנו את שם הוי' ב"ה המתלבש ג"כ במערכת הבריאה ופועל ע"פ חק כחה וע"פ מערכתה הנמצאת כבר. ולכן א"א ה' לתת לנו שום מושג מ„אנכי“ אשר ברא שמים וארץ, כי ה"שם" שברא את העולמות הוא המציאות שקודם הבריאה, ובוה לית מחשבה תפיסא כלל, כי הלא כל מציאותנו אנו היא לפי הבריאה שכבר נבראה בששת ימי המעשה ועפ"י זה היא כל הכרתנו בכורא ית', והנהגה זו באה לידי גלוי במובנה השלם ביציאת מצרים, וחייבים אנו להכיר את מציאותו יתברך כפי הנהגתו שלאחר הבריאה, וכפי שהוכר כח ממשלתו ביציאת מצרים.

ואמר ג"כ ה' אלקיך ולא אמר אנכי ה' אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כי אף שנתגלתה הנהגתו בשם „הוי'“ ב"ה, אעפ"כ, מכיון שהנהגתו זו מתלבשת ג"כ בכחות הבריאה, הרי הנהגת שם „הוי'“ חודרת דרך מערכת הבריאה וחקי' העומדים תחת שם אלקים, כח כל הכחות, וכמו שאנו אומרים בקבלת עול מלכות שמים „שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד“, לא נאמר שמע ישראל ה'

אחד, אלא ה' א ל ק י נ ו ה' אחד, כלומר אם תרצה להיות ישראל עליך לשמוע, לקבל ולהבין כי ה' אלקינו, שבשם זה נכללים כל הכחות והטבעים הנמצאים בבריאה, מציאותם האמתית היא מכח ה' האחד, עלת כל העלות וסבת כל הסבות, המתוה וממציא את הכל. אבל בכל זאת מושגנו בהנהגתו, אפי' ע"י שם הוי", היא רק לפי התלבשותו בכחות העליונים של הבריאה ולפי התקשרותו עם העולמות שברא, סדרם והכינם, שע"ז אנו מתארים אותו בשמותיו הק', כפי שהם מתגלים לנו ע"י פעולותיו הנכרות בבריאה. וכן נאמר ג"כ במצוה הראשונה של עשרת הדברות, שנתייבנו להכיר את ה' האלקים כפי שנתגלה לנו ביציאת מצרים, כי מציאות שם הוי', כפי שהוא הוי' הוה ויהי' בטרם כל יציר נברא ואחרי ככלות הכל, אין לנו יכולת להשיג בשום אופן, ובמופלא ממך לא תדרוש".

ומבואר בספר קדוש אחד (בס' שערי אורה להמקובל האלקי ר' יוסף ד' גיקטלייא שער ה'), בענין שנסתפקו אם לעתיד לבא יאבדו הע' שרים מן העולם וז"ל: "דע כי כל ע' שרים הם דבקים בשמות הקדש שאינם נמחקים מלבד סוד אהי', הוי', י—ה כו'. ולפיכך היאך אפשר לעתיד לבא כשיפשיט השם כל המלבושים והכנויין שיאבדו הע' שרים? זה א"א, שהרי הע' שרים צורך גדול הם במרכבה וכבוד גדול הם לשם. הנני מאיר עיניך בע"ה בסוד כתוב וחתום: דע כי לעתיד לבא, בבא שם הוי' יתברך לגאול את ישראל ולקבל כנסת ישראל בזרועותיו, יפשיט כל המלבושים וכל הכנויים, ואז יקבל אליו כנסת ישראל. וכשיקבל כנסת ישראל ויתאחדו כאחד, אזי יחזור וילבש כל המלבושים וכל הכנויים על שניהם, עליו ועל כנסת ישראל, והם כאחד מבפנים, כדבר אחד שאינו נפרד זה מזה, וכל שאר המלבושים והכנויים חופפין על שניהם מבחוץ כדמיון השמשים העובדים את אדוניהם כו'. ולא יהי' עוד פירוד והבדל, אלא ה' בעצמו מאיר את כנסת ישראל כו', וזהו סוד "והי' לך ה' לאור עולם ואלקיך לתפארתך", ושם הוי' יתברך הוא בעצמו יהי' כחומה סביב לכנסת ישראל, שלא יכנסו עוד ביניהם אותן הקליפות הקשות, וזהו סוד "ואני אהי' לה נאם הוי' חומת אש סביב ולכבוד "אהי'" בתוכה". ואז יעמדו כל השרים העליונים מבחוץ, עומדים ומשמשים לשם הוי' יתברך ולכנסת ישראל, וכל האומות של ע' שרים, שהם בארץ, כולם ישמשו ג"כ את ישראל. וזהו סוד "והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך, אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו". כו', כי כל הברכה היתה באה תחילה מאת הוי' יתברך אל כנסת ישראל ומכנסת ישראל היתה באה לישראל, וע"י ישראל היו מתברכין ומתפרנסין כל ע' האומות למטה, שנאמר: "ונברכו בך כל משפחות האדמה" וכשחטאו ישראל נשברו הצנורות וירשו אומות העולם הברכה כו', אבל בשוב ה' את שבות ציון ויתאחדו השם וישראל ויוסרו כל האמצעים מביניהם, אז לא יקבל אחד מכל שרי האומות לא שפע ולא ברכה ולא טובה וזלתי ע"י כנסת ישראל, שהיא מתגברת על כולן ומושלטת על כולם והיא נותנת להם פרנסה, וכל השרים והעו"ג תהי' פרנסתם באותו הנשאר בסוף כל המדרגות האחרונות מתמצית כנסת ישראל כו', וכמו שיהי' חפצם ורצונם ותשוקתם של שבעים שרים למעלה לשמש את כנסת

ישראל, כך תהי' תשוקת שבעים אומות שלהם לשמש את ישראל למטה ולהדבק בהם ויהי' כולם עובדים את השם".

מבואר מזה ג"כ כי הנהגת שם הוי' מתלבשת בלבושים של שאר השמות וע"י היא פועלת בהנהגה הבריאה, ולכן גם אחרי התגלות הנהגה זו ביציאת מצרים א"א לנו להשיג את הנהגת שם הוי' ב"ה בהנהגה מופשטת משאר השמות, שלפיהם נסדרה מערכת כל הבריאה כפי שנתקן מראש בתחלת היצירה, עד עת קץ שיפשיט הקב"ה כל המלבושים וכל הכנויים ויקבל אליו כנסת ישראל והוי' בעצמו מאיר לכנסת ישראל, וכמה שנתבאר.

אמנם אין לנו השגה נכונה בכל הדברים שהבאנו מספרי הכמת אמת, כי היא חכמה נפלאה ונסתרת. רואים אנחנו רק את הקליפה החצונה וגם היא מאירה לנו באור גדול.

א ב ל נ ד ע נ א כ י ע ו מ ד י מ א נ ו ל פ נ י י מ ש ל
ח כ מ ה ק ד ו ש ה ו ט ה ה ו ר ה , ו א ש ר י ה ז ו כ ה ל י ה נ ו ת
מ א א ר ח כ מ ה ז ו ה ע מ ו ק ה מ נ י י מ !

ולפי מה שהוכחנו, כי כל הנסים והנפלאות היו ע"פ סדר ומשטר ידוע ולפי חוק ומשפט עליון שהוקבעו מראש ברצון הבורא ב"ה, אין תימה כי אף אלו שראו נסי הבורא ונפלאותיו הי' להם עדיין מקום לטעות. כי עד כמה שהגיעו למדרגה גבוהה בידיעות עליונות, מ"מ בראותם כי הכל מתהווה בחוק קבוע ותלוי בסבות ידועות, הי' להם מקום לקצץ בנטיעות — כלומר להתיר קשר הענינים האלה עם מציאות האין סוף ב"ה והשפעתו המתמדת, ולחשבם לענינים טבעיים עומדים ברשות עצמם.

ואולי מפני זה הוסדרה כן הנהגת הבורא שיהי' מקום לטעות, כדי לתת שכר לבוחר לו דרך האמת והולך בדרך ישרה ומכיר ומבין האמת לאשורה, וכל הרוצה לצאת מעולמו מניחין לו. ולכן מצינו כמה גדולים שבאו בסוד החכמה העליונה ויצאו מעולמם, כמו יוחנן כהן גדול, ששמש פ' שנה בכהונה גדולה ואח"כ נעשה צדוקי, וכן אחר וכיו"ב. וכל אדם, באיזה מדרגה שהוא, עלול הוא לנטות מדרך האמת אם לא יתאמץ בכל כחו לראות נכוחות, שאז גם הכרתו בחכמת הבריאה הטבעית מביאתו לידי הכרת הבורא, האומן הגדול שברא כל אלה בחכמה נפלאה, ולידי אמונה בהשגחתו הפרטית ובנפלאותיו וטובותיו שבכל עת, ואם מסור הוא ביד היצר והוא מושל עליו ולא התחזק להביט אל נכון ביושר ואמת, אז יש מקום לאי אמונה אפי' לאלה שהגיעו למדרגה עליונה בהכרת הבריאה ושרשי', ולכן מובנים לנו טעויותיהם של דור המדבר, כי אף שהגיעו למדרגה גדולה בהכרת המציאות ע"י ההנהגה הנסית שהתמידה עליהם, מ"מ כל שנתעוררה אצלם התמרמרות ונתעוררו המדות וכחות החמר, מיד נחלשה אצלם הכרתם ואמונתם ומצאו מקום לטעות ולסוד מן הדרך הישרה, ולפי גודל השגתם וחכמתם מצאו מקום לפתל הכרתם ולהבינה שלא לפי קו הישר והאמת, ואע"ג שהיו דור דעה, בכל זאת נטית היצר עושה את שלה, וכמו שהוכחנו כי אף האנשים היותר גדולים מוטלים עוד תחת טבע יצרם

המטעה אותם ומטה את שכלם לפי דרכו. וכמו שראינו במעשה לוט, שנתחנך אצל אברהם אבינו ואתו יחד נתנסה בכמה נסיונות למען פרסם אמונת ה', קל יחיד בעולם, וזכה לראות מלאכי מעלה, בכ"ז כשבאו רועי מקנה אברהם עם רועיו לידי מריבה וגרם דבר זה קצת פרוד בינו ובין אברהם ויתפרדו איש מעל אחיו, העיד עליו הכתוב "ויסע לוט מקדם", ודרשו חז"ל "הסיע עצמו מקדמונו של עולם, אמר: אי אפשר לא באברם ולא באלקיו". (רש"י לך לך י"ג י"א.)

למדים אנו מזה כי כל אדם, יהי' באיזו מדרגה שהיא, צריך להתחזקת גדולה כדי שיכיר בישרת לב את כל הדברים לפי אמתתם ולהתאמצות מרובה ביראת ה' ותקון המדות למען יראה נכוחות באמונת ה' ולא ינטה ימין ושמאל. כי הרי אף דור המדבר — דור דעה, שראו כל הנסים והנפלאות ובאו לידי הכרות נשגבות ביסודות האמונה, עדיין שלט בהם היצר והטה אותם מדרך החיים.

גם יתבונן כל בר דעת ויכיר אמתות התורה הק' מספורי התורה עצמם. כי מלבד הנסים והנפלאות שספרה לנו התורה ושנעשו לפני ששים רבוא ונתפרסמו בימיהם ע"י ספר התורה ונמסרו אח"כ איש מפי איש מדור לדור, וכמו שנתבאר בס' הכוזרי, הנה מעצם אופן הספור, שלא כסתה התורה שום דבר וספרה את אופן עשיית הנסים, ושגם אחרי כן מצאו מקום להתלוננות, זה עצמו מעיד כי לא באה התורה לספר לנו נפלאות כדי לקנות את לבנו להאמין בה ולמלא את צווי', אלא תורת אמת היא, המספרת לנו את האמת כמו שהיא, באשר כל זה מלמדנו דרך האמת ותורת החיים למען נזכה לחיי עולם. וידע נא האדם כמה צריך הוא להתחזק ביראת ה' כל היום ולהרגיל עצמו להכיר כחות נפשו למען יבין כל התעוררות המרגשת בנפשו וידע מאין היא באה וימצא את מקורה, ורק בזה ינצל משליטת יצרו על שכלו ולא יטה ח"ו מדרך האמת, ואז יראה נכוחות בתורת ה' ויאיר את נפשו באור האמת והאמונה.

כִּי יִשְׂרִיִם דַּרְכֵי ה', וְצַדִּיקִים יִלְכוּ בָם!

(7) במק"א פ"י אדמו"ר הגאון זצוק"ל, כי באמת לא הי' בו שנוי ניכר, כי הרי עדיין הי' שלם עם ה' והלך בדרך אשר הורהו אברהם דודו, מסר עצמו לסכנה כדי לקיים מצות הכנסת אורחים וגם קיים כל התורה, כמו שדרשו חז"ל עה"פ "ומצות אפה", שפסח הי' וקיים מצות מצה, אך בכל זאת כבר היתה בלבו אינו סטי' מרוחו של אברהם, כי מתוך שבא לידי פרוד ביניהם כבר גשתנה יחסו ונקלשה מסירותו לאמונתו והשקפותיו. (המערכת)

משפט (1)

(נסים ומבע ג')

„הצוד תמיס פעלו, כי כל דרכיו משפט“
(דברים ל"ב. ד')

„ה' הוא האלקים“

(מלכים א' י"ח. ל"ט)

„ישראל נושע בה' תשועת עולמים“

(ישעי' מ"ה. י"ז)

כפי שנתבאר כבר בדברינו הקודמים עלו בידינו בע"ה שתי ידיעות אלו: הראשונה: כי הקב"ה הגביל את יכלתו בבריאה לפי מדת משפט שהוקבע מבראשית, שלא לפגע בכל יצור ושלא לשדר ענין מעניניו או כח מכחותיו, אם לא ע"פ משפט קבוע, וכשסדר הבורא ב"ה את עולמו העמיד לכל נברא גבול ומדה הנדרשת וראוי' לו לפי ענינו כפי שהי' ברצונו וחכמתו ית', והעמיד על הכל שרים וממונים המגינים עליהם, וחפצו ית' הוא להתחשב עמהם בהנהגת הבריאה ולא לקפח ולפחות כח כל נברא יותר מכפי שהוגבל לו מראשית הבריאה כי „מלך במשפט יעמיד ארץ“.

השנית: כי כל עניני התבל ומאורעותיו, מהדבר היותר פחות עד הכי רם ונשא, כל דבר, אם לטוב או למוטב, אם הוא דבר המקרב את העולם לתכליתו או מרחקו ממנה, הכל מתהווה ויוצא לפעל ע"י סבות טבעיות עליונות או תחתונות שהוכנו ונסדרו מראשית הבריאה ונטבעו בטבע העולם, ואף הענינים הנפעלים ע"י הנהגת שם „הוי“ ב"ה, שבהם מתראה לנו איך שמשנה הקב"ה את מהלך הטבע התדירי, מוציאו מגדרו הרגיל ומשדר את סדרי הבריאה, אין זו ישועה המתחדשת ונופלת עתה מן השמים, אלא שגם פעולת הנהגה זו נקבעה מראש ע"פ חקים וכללים ידועים ונסדר ענינה אף היא שתפעול ע"י סבות ומסובבים, כי כך הי' רצונו ית', שכל מה שיהי' דרוש לעולם לכל עניניו ומאורעותיו עד שיבא לתכליתו, הכל ימצא בטבע הבריאה ושיפעלו בהם כשהי' הצרך לזה, ורק ע"י הסבה המסגלת — הפעולה או המחשבה מתנועעים ויוצאים לפעל כל עניני הבריאה.

וכשנתבונן היטב באלו הידיעות נראה עד כמה תועלנה לנו להבין הרבה מספורי התורה, שבלעדי זאת לכאורה תמוהים הם וקשה להבינם. רק נפקח עינינו ונראה אור.

איתא במכילתא פ' בשלח (והובא ברש"י שמות י"ד. ט"ו) „דבר אל בני ישראל ויסעו“, אין להם אלא ליסע, שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות

אבותיהם והם והאמונה שהאמינו כי ויצאו לקרוע להם הים", וצריך להבין דקדוק המלים "שאינן הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה" שמשמע שזכות אבותיהם ואמונתם פעלו שאינן הים עומד בפניהם, אבל אלמלא זאת לא היו כדאים להנצל והי' הים עומד בפניהם. אמנם אין אנו מבינים מה היא הזכות הגדולה הזאת שנקרע להם הים בשביל שהאמינו ויצאו, כי אחרי שראו כ"כ הרבה נסים ונפלאות הבורא וידו הגדולה במצרים איך הי' אפשר לא להאמין, אבל זהו רק מפני שחסרה לנו הידיעה בגדל ערכה ובכחה הנפלא של זכות אף כשתמצא במדה משהי. עכ"פ נלמד מזה כי אם הי' חסר כל שהוא ממדת הזכות הדרושה או שלא היתה אמונתם מספקת הי' הים עומד בפניהם ולא הי' נקרע והיו נטבעים בו או נופלים ביד מצרים. והדבר תמוה הפלא ופלא. איך יתכן שאחרי שהוציאם ממצרים למען קיים את שבועתו אשר נשבע לאבותינו ולמען הטיב להם ברחמיו המרובים כאמור "ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו וגו' וארד להצילו מיד מצרים" אחרי כל זה, בכאם לפני ים סוף ומצרים רודפים אחריהם ולא תהיינה זכויותיהם ואמונתם מספיקות, יכלו ח"ו ויאבדו. הלא גם אחרי שחטאו חטא נורא בעגל הזהב טען משה רבינו ע"ה ויאמר "למה יאמרו מצרים", ובשביל חשש חלול השם בטל הקב"ה את גזרתו לכלות ח"ו את ישראל, וכאן היתה סכנה שהים יעמוד בפניהם והיו זקוקים דוקא לזכויות מיוחדות כדי שינצלו. והלא הקב"ה הוא מקור החסד והרחמים, האם לא היתה מדת רחמיו מספקת להצילם אף אם לא היתה המדה השלמה של זכות ואמונה הדרושה? אתמהה.

אבל אחרי שזכינו לדעת את מדת המשפט אשר קבע הקב"ה בבריאה, יאיר אור הדעת לפנינו לראות ולהתכוונן עד כמה מדוקדק המשפט האמתי. כי אף שבגדל רחמיו הי' רוצה להציל את ישראל, בכל זאת אלמלי הי' הים עומד בפניהם ותובע את תפקידו שניתן לו בבריאה, לא הי' אפשר לעבור על חקו וגבולו שנתנו לו מבראשית, אלא מכיון שלתקון העולם והשלמת יעודו הי' דרוש שעם ישראל ינצל, לכן במחשבתו הראשונה, שבה שוערו בסקירה אחת עפ"י המדה האמתית כל עניני הבריאה ונסדר בה כל הדרוש לתכל למען יגיע אל תכליתו, נכנס בחשבון גם ענין זה והוכנה בחוק הבריאה הסבה להצלתם. הים עושה את שלו לפי כח בריאתו ואין מקפחים את כחו כלל, אלא שכנגדו נתקן כח אחר, שהוא סבה טבעית הפוכת הפועלת בזמן ובאופן ידוע ומתנגדת לטבע הים, סבה זו רופאת את הסכנה הכרוכה ע"י הים ואינה מנחת אותו לטבוע את בני ישראל.

ואלמלא היו זכותם ואמונתם, שהן הסבות על פי חקי הטבע העליונים שנסדרו להצילם, מספיקות ולא היו כדאים להנצל ודאי שהי' הים עומד בפניהם ותובע את תפקידו ולא הי' נקרע.

אמנם גם זאת צריך לדעת, כי באמת אינם יוצאים לפעל ענינים מוזרים כאלה, כי לפי ידיעת הצופה ומגיד מראשית אחרית אי אפשר שלא תמצאנה

הסבות הדרושות במקום שראוי שתמצאינה, והקב"ה צופה ויודע מראש כי בודאי האמונה מספקת וכדאים יהי' להנצל².

כמו כן יעלה לנו להבין בזה עוד ענין אחד תמוה מאד: כתוב בתורה - (שמות ד' כ"ד) "ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ותקח צפורה צור" וגו'.

והנה ענין חטאו של משה, שבשבילו הי' בסכנת מיתה, כבר בארו חו"ל (בנדרים ל"א: והובא ברש"י שם) "לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש מיתה. תניא אמר ר' יוסי ח"ו לא נתרשל, אלא אמר אמול ואצא לדרך סכנה היא לתינוק עד שלשה ימים, אמול ואשהה שלשה ימים, הקב"ה צוני לך שוב מצרימה, ומפני מה נענש מיתה, לפי שנתעסק במלון תחלה". והדבר נפלא מאד, איך זה בא לידי סכנה כזאת משה רבינו שלוחו של מקום לקיים ברית שכרת עם האבות לפדונו, את עם ישראל ולהוציאם ממצרים? כי מהנראה מהמקראות משמע שאלמלא הקדימה צפורה למול את בנה הי' המלאך ממיתו והיתה נדחית עי"ז גאולת ישראל.

והרי איך שנבאר את ענין החטא³ הלא לא משמע ענין המקראות שבאמת נפל ממדרגתו ע"י החטא הוזה עד שלא הי' ראוי עוד להיות שליח ה' לגאול את ישראל (כי אלמלי הי' יורד ממדרגתו על ידי זה קשה להבין מה הועילה צפורה במעשי' לתקן את אשר עות הוא) אלא משמע שהי' בזה חטא פרטי, אשר שבבילו הי' ראוי להענש, כי הקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה, ובשבילו אותו החטא שתבע את עניו הי' אפשר שיבוטל תפקידו הרם והנשא להוציא את בני ישראל ממצרים ולקבל בעדם את התורה מפי הגבורה. ואיך זה לא הצילו הקב"ה מסכנה זו אפי' אלמלא עשתה צפורה מה שעשתה להצילו? ועכ"פ הי' ראוי להזהירו ולשמרו מן החטא למען לא תתעבב הגאולה.

אבל גם ענין זה יתבאר לנו ע"פ דברינו, כי מכיון שמצא הקב"ה לטוב להעמיד את העולם על מדת המשפט להתחשב עם כל היצורים והבריות ושלא לבטל או לקפח כל אחד מהם, אינו עובר על מדת משפטו ואינו משנה את טבע מהלכו, ולפי טבע זו שמצא לראוי שתהי' בעולם, מוכרח ומחויב הוא ע"פ מדת המשפט שמכיון שחטא משה ולא מל את בנו בזריזות הדרושה יענש, והמלאך הממונה על זה עושה את שלו וא"א למנעו מזה, כי כן הוא משפטו ולכך הוא נוצר, אבל מכיון שבוזה היתה תלו' הצלת ישראל, הדרושה לתכלית העולם, לכן מראש נערכה במערכת הבריאה הסבה שתוכל להצילו ולא יצא העונש לפעל. אבל זה רק ע"י סבות קבועות בחוק הטבע המתנגדות לכח המסטיין שנתעורר שתמנענה אותו מלהפיק את אשר בכחו וחק טבעו.

(2) ע"י פ"ח משמנה פריקים להרמב"ם, כי הבחירה של כל פרט מבני אדם חפשיה, אבל הגזירה שבכללם ימצאו עושים מעשים ידועים לטוב או למוטב שוער מראש כפי גזירת חכמתו ת'. וע"ע שעי"ד "ידיעה ובחירה". ואפי' אם מעטים יהי' העושים אפשר שיהי' התקון באותה המדה כאלו הכל עושים כן כמבואר בשיתת "כל ישראל ערבים זה בזה". (נדפסה בקובץ "פרי עץ חיים" חוברת א) (התערכת)

(3) ע"י שעי"ד "גופה של תורה".

והנה כבר בארנו⁴) כי הנהגה זו של שם הוי' ב"ה, שנקבעה ג"כ ע"פ חק ומשפט ידוע, מתנהגת בבחינת תנאי שהותנה מתחלה אופן הנהגה זו לשדד את מהלך הטבע בשביל הרצון העקרי שבבריאה וכפי שדרוש לתכלית העולם. והוא מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה ה') „אמר ר' יוחנן תנאין התנה הקב"ה עם הים שיהא נקרע לפני ישראל". והיינו כי גם להנהגה זו ישנם גבולים וחקים מתי ואיך תוכל לפעל; ומה שנקבע מתחלה הוא ע"פ סדר ידוע לבורא עולם ולא שיתחדש דבר מעתה שיבטל מציאות כל יצור או שיקפח את כחו.

ויש להוסיף עוד כי לא רק הים בלבד תובע תפקידו לבלי עבור על חקו אשר חקק בו הקב"ה מתחלת בריתו, אלא כל פגם וקפוח באחד מיצורי תבל פוגע בכל ההרמוני של הבריאה ומפסיד את כל סדר מהלך העולם; כי כל כחות הטבע שלובים ומצומדים זה בזה וכל כח טבעי קשורה פעולתו במהלך כל כחות הבריאה, שהוקבע בסדר ומשטר אחד נכון ומדויק, ולכן אם הי' הקב"ה משדד את כח הים ומגבילו הי' מקפח את מדת המשפט של כל מעשי בראשית, וע"י זה היתה חסרה להם ההרמוני הנפלאה השוררת בכל היצירה, וזהו נגד רצונו יתברך בבריאה, כפי שסדרה והכינה מראש.

ויש להעמיס ענין זה בדברי המדרש שם להלן „אמר ר' ירמי' בן אלעזר, לא עם הים בלבד התנה הקב"ה, אלא עם כל מה שנברא בששת ימי בראשית ומונה אח"כ כמה דברים שנשתנו לשעה ע"י גס כמו הים שנבקע לפני ישראל, השמים וארץ ששתקו לפני משה, השמש שיעמוד לפני יהושע, וכיו"ב. והיינו שכל הדברים שנעשו עם אחד מעניני הבריאה לשנותם ממהלכם התדירי כב ר הותנה מתחלה עם כל מעשי בראשית, וב ה ר צו ן ה ר א שו ן , ב מ ח ש ב ה א ח ת שו ע ר ש י מ צ א ו כ ל ה ע נ י נ י ם , ה ס ב ו ת ז ה מ ס ו ב ב י ם ש י ד ר שו ל עו ל ם ל מ ל א ו ת א ת עו ד תו והכל נמדד בדיוק גמור שהכל יתאים לפי המשפט של כל היצורים והנבראים⁵).

(עוד זאת צריך לדעת, כי הבטוי „במחשבה אחת" אין זה הבטוי הנכון כלפי הרצון הראשון, תחלת הבריאה, והתגשמות היא לענין הנאצל והדק מן הדק שאנו מכנים בשם „הרצון הראשון", כי הוא ענין רוחני ונעלה מאד שאין לנו בו שום ציור כלל. ורק לפי מושגנו אנו, שאי אפשר לנו לציירו באופן אחר, מכנים אנו את המציאות היותר רוחנית ונעלה שאנו יכולים לתפוס במחשבתנו בשם „מחשבה", אבל באמת הוא יותר דק ונעלה לאין שעור וערך והוא שורש כל הנמצאים וממנו מסתעפת

4) בשע"ד „השגחה" ושע"ד „גסים וטבע" א'.

5) ואם כי פשוטו של המדרש הוא שגם על יתר הדברים, שנשתנו ע"י גס הותנה מתחלה, מ"מ מלשון המדרש, שעם כל מה שנברא בששת ימי בראשית הותנה, משמע שאפי' עם הדברים שהם עצמם לא נשתנו לעולם ג"כ הי' צריך להתנות, כי מכיון שאחד מחלקי הבריאה הי' צריך להשתנות הי' דרוש להתנות עם כל הנבראים כולם שיתאימו לאופן הנהגה זו וכמשנתנו. וע"י יל"ש ישע"י רמז תס"ב שהגירסא גם בדברי ר' יוחנן שהתנאי הותנה עם כל מעשי בראשית.

6) ע"י שעו"ד „העולמות".

הנהגת שם "הוי" ב"ה, שכל עניני התבל מתנהגים על ידה והיא היא המאחדת את כל כחות הבריאה הנפרדים, מסבבתם ומוליכתם לתכלית האמתית).

ולפי מה שנתבאר נבין עוד מאמר אחד נפלא במדרש (והובא ברש"י פ' לך לך ט"ו ה'). "ויוצא אותו החוצה, אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן, אברם אין לו בן אבל אברהם יש לו בן וכן שרי לא תלד אבל שרה תלד, אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל".

והנה לא נבא עתה לבאר את הענין הנפלא הזה, אבל עכ"פ למדים אנו ממנו הרבה למה שנוגע לדברינו, הנאמרים למעלה. כי הרי לכאורה הדבר מוקשה למה לו להקב"ה לשנות את שמותיהם בכדי לשנות את מזלם, ואם ברצון ה' הוא שאברם יהי' לו בן ושרי תלד מי מעכב על ידו אף אם לא ישתנו שמותיהם, וגם לא נבין איזה שנוי נעשה בהם בזה שנשתנו שמותיהם. אבל הוא הדבר אשר דברנו, כי מכיון שלפי כחות הטבע לא היו אברם ושרי ראויים לילד לא ה' הקב"ה משנה את טבעם, כי בזה ה' מקפח את מהלך כל הבריאה, וזה לא יעשה ה', כי באופן כזה לא ה' העולם, כפי שהועמד מראש ולפי כונת הבורא ב"ה בבריאה, מגיע לשלמותו, ולכן מראש הוכנה התרופה לזה ונחשב בחשבון אחד, חשבון כל הבריאה כולה עד שתגיע לתכליתה ששנוי השם מאברם לאברהם ומשרי לשרה יש בו כדי לשנות את המזל באופן שלא תפגם מדת המשפט ולא יקופח סדר הבריאה, ואף שלא ידענו מהו ענין התרופה הזאת ואיך היא פועלת על שורש שמתו של האדם, אבל הבורא ב"ה, היודע סתרי הטבע, חקי' וגבולי', קבע מראש כח השפעה זו וקבעה בחוקי הטבע העליונה וגלה לעבדיו בעת הצרך.

עוד ענין אחד הקשה להולמו יתבאר לנו בדרך זו, והוא מה שנוהגים לשנות את שמו של חולה מסוכן ונוטה למות כדי לבטל את גור דינו. ומקור הדבר הוא בגמ' ראש השנה ט"ז: "ואמר ר' יצחק ד' דברים מקרעין גור דינו של אדם, אלו הן: צדקה, צעקה, שנוי השם ושנוי מעשה". וכבר כתב הר"ן ז"ל טעם לזה וז"ל: "וטעמא דמלתא דשנוי השם גורם לעשות תשובה, שיאמר בלבו איני אותו האיש שהייתי קודם לכן וצריך אני לתקן מעשי". ולכאורה עדיין קשה לומר שזהו כל טעמו של דבר שיועיל שנוי השם אף בשעה שהחולה שוכב בחומו ואין דעתו צלולה לדעת כלל מהשנוי ואין בידו לשוב, (ואמנם במקום אחר כבר בארנו את כונת הר"ן וישבנו אף קושיא זו) אך לפי דברינו היום יבואר לנו ענין זה גם באופן אחר, כי באמת בחשבון הראשון, שבו נכללו ונסדרו כל מסכות ועניני העולם, נקבעו ענינים שונים שנמצאו בטבע הבריאה שישמשו בתור תרופות לשנות את סדר הטבע מבלי שתקופה זכות הנבראים כפי שהוקבעו ונסדרו מראש, ואל יפלא בעינינו איך פועל שנוי השם על האדם שירפא מחליו, כי באמת אין זה פלא כלל יותר משאר חקי הטבע הנראים לעינינו יום יום, כי הלא גם בהם רואים אנו דברים נפלאים וסבות מכוסות מהשגתנו לא פחות מזו. האם מבינים אנו את טבע הדבר שמגרעין אחד הנורע באדמה בקרקע חרושה יתפתחו ויצאו שבלים עם גרעינים רבים? אמנם חכמי הטבע חפשו ומצאו את מהלך הדבר, איך מתפתח הגרעין עד כדי לצמוח ולעשות פרי, הם מצאו

את החמרים המתפרדים ומתמזגים עם יניקת האדמה אחרי שנתרכך ונרקב, אבל הלא ידיעה זו היא רק אחרי שאנו רואים את חק הטבע הזה כי כן הוא, ומכיון שהנסיון מראה לנו שכך הוא מהלך הצמיחה הורגלנו בזה והדבר נראה פשוט בעינינו ואיננו מתפלאים על זה כלל. אבל באמת ידיעתנו בטבע הבריאה היא רק מסדר עניני' ודרכם שאנו רואים בעינינו, ואלמלי היינו רגילים לראות ההפך מזה, שכח הצמיחה בא ע"י קשוי הגרעין כאבן היינו דנים ג"כ על כח הצמיחה אשר בזה והיינו מוצאים את מהלך הדבר ודרכו ויודעים שזאת היא סבת הצמיחה, כי סוף סוף כל עניני הבריאה בסוד אשר בחוק הטבע יסודם, ואלו היינו מפשיטים מעצמנו את ההרגל היינו מתפלאים ע"ז הפלא ופלא לא פחות מאשר על הענינים והסבות הרוחניות כמו שנוי השם, הגורם ששרה תוליד אף ששרי לא תוכל ללדת, ואין חלוק ביניהם, אלא שזה שהורגלנו לראות ונפגשים אנו עמו תמיד אינו מפליא אותנו ואנו מקבלים אותו כמו שהוא כדבר הצריך ומוכרח להיות.

נצייר נא לנו למשל אדם שנולד במדבר והי' חי עד שגדל ע"י מזון אמנותי שלא ע"י אכילה דרך הפה ובית הבליעה, והי' כי יחלה ויהי' גופו נפוח מרעב ויבאו ויאמרו לו כי יש תרופה למחלתו ע"י שיניחו בנקב אשר בפניו איזה חומר שחור או לבן ויטחן אותו בשניו ויורידהו אל תוך גופו, הלא יתמה האיש ויתפלא ולא יבין איזו שייכות יש לה לעוגה אשר יתחב בנקב אשר בפניו עם גופו הנפוח, ובאמת גם עלינו להתפלא ע"ז, כי אף שאנו יודעים את חק הלחם וטבעו, איך הוא גדל וצומח ואיך הוא נטחן לקמח ונאפה בתנור, וגם יודעים אנו את טבע העכול והפרדת הפסולת הנדחית מהגוף ויתר היסודות המתפרדים ומתמזגים עם חלקי הגוף הנדרשים להם ולדם הוא הנפש, כל זה לא יקטין את הפלא אלא אדרבה יוסיף להפליא אותנו על הדבר הגדול הזה, באשר סבת כל ההשתלשלות הנפלאה הזאת נעלמה מאתנו ותלוי' רק ברצונו יתברך כפי שרצה וחשב מראש, ועל פי זה מצא לנכון וטוב שימצאו ענינים אלה בבריאה ויצורים כאלה שהוגבלו לפעול דוקא באופן כזה ולא באופן אחר.

וכן הוא גם ענין שנוי השם, גם בזה יש חקים וגדרים קבועים בבריאה שנטבעו מראשית הכל, ונסדר כחו איך ובמה יפעול ויועיל, אלא שלא נשיג ענינו מפני שמוגבלים אנו בחושינו וחסר לנו הכח לראות ולהבין את כל זאת. אולם אף לו היינו יודעים איך פועל שנוי השם במהלך הטבע של האדם ומחלתו לא היתה מתברית בזה ידיעתנו ומשתלמת הכרתנו רק ב"סבוב" — בחקי הענין של שנוי השם, גדריו ודרכיו, איך וע"י מה הוא פועל, והיינו מבחינים אז ומבינים לפי מה שנסדר ונתן בבריאה ברצון ה', אבל הסבה האמתית שהוא רק רצונו יתברך בבריאה, תשאר לעולם בלתי מושגת לנו.

ולכן המשכיל באמת אינו מתפעל כשרואה שישנם ענינים וסבות כאלה בבריאה, ולא יתמה יותר על פעולותיהן של הסבות הרוחניות מאשר על הסבות הגשמיות הנראות לעינינו; כי אצלו דא ודא אחת היא, כי את הסבה האמתית אף בטבע הגשמית לא נדע, וכמו שזו נתנה בחק הטבע ברצון ה', כמו כן הסבה הרוחנית פועלת פעולתה ברצונו יתברך. ורק קטני הדעת בראותם את ה"סבוב" בענינים הגשמיים, איך הדברים פועלים ונפעלים, טועים וחושבים כי בזה הם

מבינים הכל ורק הענינים הרוחניים, שאינם רואים מהלכם בחוש, קשה להם להבין מדוע יפעלו ככה. אבל באמת כל ידיעתנו אשר נדע, בין בענינים הגשמיים ובין בענינים הרוחניים, אף אם נדעם אלף פעמים ככה לא תגדיל את ידיעתנו במציאותם האמתית, כי היא ברצונו יתברך תלוי ונעלמה מעיני כל חי.

כללו של דבר: כי בבריאתנו זו רצה הקב"ה שהעולם יתנהג ע"פ החקים שהגביל לבריאתו והעמיד שרים וממונים לעשות בסדר ואופן מסוים שקבע להם לשימלאו את תפקידם. ואין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין ממונה עליו מלמעלה ושומר ומכה אותו ואומר לו: גדל! (כ"ר). ולכן אף הנהגת שם "הוי" ב"ה, המרכות את כל עניני הבריאה ומובילה אותם לתכליתם, אינה מתגלית לפנינו בכל זהרה ותקפה אף כשהיא נדרשת להתגלות כשהדברים נוגעים לתכלית הבריאה שהיתה במחשבה תחלה, אלא שדרך הנהגה זו גם כן כבר שוער מראש והוקבעו תנאי פעולתה בבריאה כפי שעלתה במחשבתו של מגיד מראשית אחרית.

ויתבאר לנו בזה עוד ענין נפלא מה שנצטווה משה: "ואתה הרם את מטך ונטה ירך על הים ובקעהו" שלכאורה תמוה הוא, איזו סבה היא הרמת המטה ונטית היד לבקע את הים? ואם רצה הקב"ה להביא את הנס דוקא ע"י משה רבינו ע"ה מדוע לא ה' די באמירה גרידא, אבל כפי שבארנו, שאף הנהגת שם "הוי" מתלבשת בענינים טבעיים רוחניים כפי ששוער מראש והוכנס בחשבון ע"פ משפט עליון, נוכל להבין כי כמו שכל עניני הטבע מקבלים כחם ממעשה בני אדם ופעולותיהם בעולם העשי' בדרך ההשפעה מלמטה למעלה, כן הוא גם בעניני הנסים היותר נפלאים; כי כל מה שנסדר בששת ימי בראשית דרך אחד להם, וכיון שטבע האדם הוא שע"י פעולה הוא מתכוין ומתעורר יותר מאשר ע"י אמירה, לכן אף כשעיקר ההצלה היתה ע"י שם "הוי" ב"ה, מ"מ היתה סבתה תלוי' במעשהו של מרע"ה, בכונתו העצומה ובהתגברות רצון יתירה שבאה ע"י פעולתו, כדי שיתרכזו כל כחותיו סביב לכונה התכליתית של הבריאה וישלימו אותה, וכלפי שמיא גליא כי דוקא באופן מעשה כזה באה ההתעוררות המלאה והמכוונת אל הרצון התכליתי, כדי שיושלם רצונו כפי הסדר שנסדר מראש לשיוכל לבא הנס של קריעת ים סוף.

קשה לנו להבין זאת מפני שלא נרגיש אל נכון את ההפרש בין אמירה לפעולה בשורש גפש האדם ובשרשן העליון בבריה, ואף אלו היינו יודעים לא היינו מגיעים אל עצם סבת הדבר, מפני מה צריך הנס להעשות דוקא באופן כזה, כי סוף סוף שורש כל הענינים ברצונו יתברך תלוי ואין אנו יודעים רק מה שנעשה כשרצה המאציל ב"ה.

כמו כן יבואר לנו בזה משא' חז"ל (והובא בילקוט שמעוני רמז רמ"א) עה"כ "וישוע ה' את ישראל מיד מצרים" וכי ישראל ביד מצרים היו? אלא בשעה שיצאו ישראל ממצרים פתח עזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו: רבש"ע, אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי עלי' דין, יבא מיכאל שר

שלהם וידון לפניך עמי. באותה שעה אמר הקב"ה למיכאל בא ודון עמו; פתח עוזא שר של מצרים ואמר לפניו: רבש"ע, אתה גזרת על אומה זו שיהו משועבדין תחת ידי אומה שלי ת' שנה כו', ועדיין לא הגיע זמנם לצאת כו', באותה שעה א"ל הקב"ה למיכאל להחזיר לו תשובה, מיד שתק מיכאל. באותה שעה השיב הקב"ה ואמר לעוזא יש לי ללמד זכות על בני כו', כלום אמרתי במצרים, בארץ לא להם דברתי, וכבר גלוי וידוע שמשנולד יצחק נעשו גרים"ו, וכו'. ושם להלן: "בשעה שבקש הקב"ה להטביע את מצרים עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו: רבש"ע, נקראת צדיק וישר כו', למה אתה רוצה להטביע את מצרים, כלום הטביעו בני מבניך או הרגו מהם, בשביל ששעבדו בהן אתה רוצה לטבען, כבר נטלו שכרן כל כסף וכל זהב שלהן. באותה שעה כנס הקב"ה כל פמליא של מעלה ואמר להם: הו דנין ביני ובין עוזא שר של מצרים. בתחלה הבאתי עליהם רעב והעמדתי להם יוסף כו', ולבסוף באו בני כגרים ושעבדו בהם שעבוד קשה כו', ועכשיו רדף אחריהם להחזירם לשעבוד, מי עשה כזה ולא הבין אינו ראוי לטבעו בים הוא וכל חילו? השיבו לו כל פמליא של מעלה: הדין עמך ועשה מה שאתה חפץ"ו וכו'.

ולכאורה הדברים תמוהים, איזה דין יש לו להקב"ה עם עוזא שר של מצרים, ואיך זה יעמד הקב"ה לדין לפני פמליא של מעלה? אבל זהו מה שכבר נתבאר לנו, כי לפי מה שסדר הקב"ה את הבריאה ורצה בברואיו מתחשב הוא עם כל נברא לפי משפטו וכל נברא דורש תפקידו על ידי השר שהעמד עליו והוא דורש משפטו ודינו, וכל שרי מעלה עומדים ושומרים על הברואים והענינים שנתמנו עליהם שלא תקופח זכותו של כל אחד מהם, כי זה יפגם בכל הבריאה כולה, ורק כשהנהגה מתאמת לכלל הבריאה, ולפי כללי הבריאה וחקותי' מסכימים שרי מעלה להנהגה זו, רק אז יוצא דינו של הקב"ה לשדד חקות הטבע, כשהנהגה הזאת צריכה להתראות, והבן.

ומאחר שרצונו יתברך אפי' בהנהגת שם "הוי" ב"ה מתלבש בכחות הטבע ומתגלה דרך חקי הבריאה, לכן מצינו בתורה בהרבה מקומות לשון ירידה כלפי קודשא ב"ה. "וירד ה' לראות את העיר ואת המגדל" (נח יא. ה.) "הבה נרדה ונבלה שם שפתם" (שם פסוק ז.) "ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו" (וירא יח. כא) "וארד להצילו" (שמות ג. ח), כי מכיון שהגביל הקב"ה את כחו, כביכול, להוציא את רצונו לפעל רק דרך הענינים שנקבעו בבריאה, הרי זו ירידה לעומתו, כאלו צריך הוא לאמצעות כחות הבריאה וסדר עניניהם... וז"ל הרמב"ן ז"ל על הפסוק "וארד להצילו מיד מצרים": "או הוא כמו ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי וכבר פרשתי סודו" ובפ' וירא מבואר ענין זה ברמב"ן ז"ל: "ואני ארמוז לך דעת מקבלי אמת, דרשו רבותינו בפסוק "והנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ" יוצא ובא לו ממדה למדה, יוצא ממדת רחמים ובא למדת הדין, וכן הענין הזה, ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה, ארד ממדת רחמים אל מדת הדין ואראה ברחמים אם כצעקתה הבאה אלי במדת הדין עשו, כלה. ואם לא אדעה וארחם, כדרך וידע אלקים" עכ"ל.

והנה אף שהזוהירנו הרמב"ן בהקדמת פירושו על התורה, לבלי לסבור

סברא ולבלי לחשוב מחשבות מעצמנו במה שהוא כותב בסתרי התורה, בכל זאת במה שרצה ללמדנו דרך כלל הלא הורשה לנו להתבונן. ואפשר לומר שהרמב"ן ז"ל מרמז לנו בזה על אותה הידיעה, כי גם כשהדבר נעשה ע"י מדת הרחמים, שהיא ההנהגה היותר עליונה, בכ"ז אף בזה ההנהגה, כשיוצא מגדרי המשפט הקבוע, הוא כביכול עם כללי הבריאה ומשפטם, ואף הנהגה זו מתלבשת בכחות והחקים שבבריאה ופועלת כפי שהוקבע והותנה עמהם מבראשית. וזהו משא' «ארדה נא ואראה», הקב"ה יורד ממדת הרחמים למדת הדין ורואה במדת הרחמים הכצקתה הבאה אליו במדת הדין עשו — כלה, דהיינו כי כשרוצה הקב"ה לרחם כפי רצונו הפנימי שהוא כולו טוב וחסד, יורד הוא, כביכול, ממדת רחמיו למדת הדין, להשפיע שם ולהאיר במדת הרחמים דרך מדת הדין ולהמתיקה באותה המדה שאפשר לפי המשפט; ורק דרך מדת הדין הוא רואה ברחמיו, אבל אם מדת הדין היא כל כך קשה שאין בה מקום, לפי תנאי מציאותה שיחולו בה הרחמים, וכצקתה הבאה במדת הדין עשו עד שאי אפשר לרחם, אז מוכרח שיוגזר עליהם להכלות, ורק אם אין מדת הדין כל כך קשה ובהגלות אור מדת הרחמים היא נמתקת ויש בה מקום לפעול ברחמים, רק אז אדעה, אקרבם וארחם עליהם.

וזהו ג"כ מה שדרשו חז"ל על הכתוב «וה' הכה כל בכור» (בא יב. כט) «כל מקום שנא' וה' הוא בית דינו» (רש"י שם) ולכאורה זה תימה דלמ"ל להקב"ה בית דין שישתתפו במשפטו? ומכ"ש כאן שאמר הכתוב «ועברתי» «והכתי» וגו', ודרשו חז"ל: «אני ולא מלאך, אני ולא שרף, אני ולא השליח». אבל זהו מה שאמרנו, שאפי' בהגלותו, כביכול, בכבודו ובעצמו בשם «הו'י» ב"ה לא התפשט לגמרי מערכת ההנהגה הקבועה לפי חקיה ומשפטו שקבע מראש, והי' צריך לשתף מדת הדין, שדרך אותו הבית דין יחדור אור הנהגתו יתברך לפי רצונו הפנימי וכפי שדרוש לתכלית הבריאה.

והנה זו ההנהגה, אף כשהיא מתגלית ונודעת בשם «הו'י» ב"ה, מכיון שהיא חודרת דרך הכחות המסודרים בבריאה, ההגדרה הנכונה להנהגה זו היא הנהגת «הו'י אלקים» וכך אמר משה בתפלתו: ה' אלקים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה.

(ומו"מ חלוק גדול הוא בין הנהגה זו להנהגה התמידית שתחת שם «שדי» המתנהגת ע"פ חקי הבריאה התמידיים וכחה מצומצם ע"פ סבות קבועות אם גשמיות או רוחניות, אבל בהתגלות הנהגת שם «הו'י» הבריאה משנה את מהלכה שלא ע"פ מצב הדבר בהוה, ולא ע"פ מעשי בני אדם בכלל, אלא ע"פ הדרוש לתכלית הבריאה, וזהו סוד ההנהגה שלא נתגלה אפי' לאבות הקדושים, ואף שידעו ממנה מ"מ לא הכירוה בכירור כי לא נתגלתה בחייהם וגם אחרי שנתגלתה לא תפעול אלא בה במדה שיש לו לאדם ההכרה בה וכל מה שיתרומם האדם להכירה תבא אליו ג"כ ההתגלות של אותה הנהגה. צא ולמד מה עמוק

עמוק הוא סוד ההנהגה האלקית עד שאפיו האבות הקדושים לא הגיע לידי הכרתה (הגמורה).

אולם כל זה הוא רק במשך שית אלפי שנים, אבל לעתיד לבא תתראה ההנהגה של שם "הוי" ב"ה בזהרה ותקפה בלי גבולי המשפט שקבע הקב"ה בעוה"ז וההי' רק היא המושלת בממשלתה הבלתי מוגבלת, שהיא כולה טוב וחסד, וכמשנא' "והי' ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא הי' ה' אחד ושמו אחד". וזהו משנא' חז"ל (הובא בילקוט שמעוני זכרי' רמז תקע"ז) עה"כ "אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' " אמר הקב"ה : בעוה"ז הייתם נושעים ע"י בני אדם, במצרים ע"י משה ואהרן, בימי סיסרא ע"י דבורה וברק ובמדינים ע"י שופטים, וע"י שהיו בשר ודם הייתם חוזרים ומשתעבדים, אבל לעתיד לבא אני בעצמי גואל אתכם ועוד יותר אין אתם משתעבדים, שנא' ישראל נושע בה' — תשועת עולמים!

והיינו, כי אף שגאולת מצרים היתה ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו כביכול, מ"מ היתה ההנהגה חודרת דרך חקות הבריאה וע"פ כללי המשפט שקבע בה הקב"ה באיזה אופן אפשר שיושדדו חקות הטבע כשהדבר דרוש לתכלית הבריאה, ולכן היתה גם הנהגה זו מתנועעת ע"י מעשי בני אדם והכשרתם להנהגה זו, וכשחלפה השפעתם שבה הטבע למקומה לפי סדרה התמיד, אבל לעתיד לבא, כשיגיע העולם לתכליתו המכוונה ואור הנהגתו יתברך יתגלה לפני כל, אז לא תהי' שליטה לשרים וממונים רק הכל יתנהג לפי רצונו הפנימי, שהוא כולו חסד ורחמים ונשגב שמו לבדו ביום ההוא, וכשיושע ישראל בה' לבדו אז תהי' התשועה לעולמים.

ולפי מה שנתבאר לנו בע"ה מרשה אנכי להגיד, כי בשאלה זו דן משה רבינו ע"ה. (כי גם ברמב"ן מצינו שפיו בזה (בשמות ג' פי"ג) "כי שאלתו של משה לדעת דרכי השם משמו כענין שחזר ואמר הודיעני נא את דרכך (ואדעך)" וזהו מה שאמר משה לפני הקב"ה. (שם פ' י"א) "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים", כי הי' הדבר תמוה בעיני משה, שבשעה שגאולת מצרים צריכה להיות ע"י שם "הוי" ב"ה נדרש גם הוא שילך אל פרעה ושיוציא את בני ישראל ממצרים, כי הלא לא היו בני ישראל ראויים להגאל ע"פ חקי הבריאה שעמדה תחת השם שדי, וכיון שהנהגת שם "הוי" מתנהגת ע"פ הרצון הפנימי והתכליתי של הבורא ב"ה השתומם על הדבר, למה רוצה ה' בשליחותו, וזו היתה שאלתו : "מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" כי הלא הגאולה תהי' ע"י שמך הגדול, ואיפה יש מקום בהנהגה זו לפעולות בני אדם וסיועם. וע"ז השיבו הקב"ה "כי אהי' עמך" כלומר אף כשההצלה תהי' ע"י שם "הוי" ב"ה, שזה נרמז בשם "אהי'", מ"מ תהי' זאת עמך כי בשית אלפי שנים של העוה"ז, גם הנהגת שם "הוי" מקושרת עם מעשי בני אדם והשפעתם, והבן זה מאד.

וע"פ כל מה שאמרנו נוכל לבאר ולהרגיש היטב את דברי הגמ' חגיגה ה' ע"א "ר' יוחנן כי מטי להאי קרא בכי "וקרבהי אליכם למשפט והייתי עד ממהר" כו', עבד שרבו מקרבו לדונו וממהר להעידו תקנה יש לו".

וצריך להתבונן ממה התרגש ר' יוחנן ככה, וכי חודש הוא שהקב"ה שופט צדק וגומל לאיש כדרכו וכמעלליו? אבל לפ"מ שבארנו נוכל להבין, כי אמנם כן ידוע הוא שיש משפט צדק על כל מעשי בני אדם ובשבילו באים לו לאדם עונשין ופורעניות על חטאיו, אבל לכאורה זהו רק לפי מדת המשפט שנקבעה בבריאה, אבל רצונו הפנימי של הקב"ה, שאינו נכנס תחת חוקי ההנהגה הזאת, הוא כולו טוב וחסד, וכשרוצה הקב"ה מתנהג הוא עם בריותיו במדת הרחמים ומעביר משפטו של האדם ודינו, ולכן הי' אפשר להתנחם ולומר, כי הלא הקב"ה טוב בתכלית וכל יכול, לכן אף כשנשכל האדם בחטא ופשע יש לו תקנה כשיתעוררו רחמי ה' לכפר על עונו ולהטיב לו. אבל כאן התבונן ר' יוחנן כי גם כשמתקרב הקב"ה אל בריותיו אינו עובר על גדרי המשפט, ורק אם יש מקום בדין להתנהג עם בריותיו במדת הרחמים אז פועלת מדת הרחמים להציל ולהושיע, אבל אם נשקע האדם בחטא ומדת הדין מתוחה עליו, אי אפשר שיתנהג עמו הקב"ה במדת הרחמים. ובהרגשו הדק, כשהתבונן כי לפעמים האדם נשקע בחטא עד שאין מקום למדת הרחמים לחול עליו, בכה ואמר „עבד שרבו דן אותו ומעידו“, שאינו עובר על דינו בשום פנים, „תקנה יש לו י“, כי הלא לכל הפחות צריך שיהי' האדם קרוב למדת הרחמים וכדאי לעורר רחמי ה' ושיזכה בדין לשיתנהג עמו הקב"ה במדת הרחמים.

ובזה שנתבאר לנו בע"ה יתוסף לנו עוד רגש כונה באמירת „שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד“ (אף שזה כמה בארנו כונות שונות בזה הפ'). כי באמת כל הכונות האמתיות נכללות בפסוק זה והאדם בכל מצב שהוא נמצא בו צריך לכוון כפי הרגש המתאים לו באותה שעה). והוא כי בעוה"ז רואים אנו כביכול השתתפות השמות של ה' עם אלקינו, אבל לעתיד לבא יהי' ה' אחד, וע"ז אנו מוסיפים מיד ומתפללים „ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד“ שהיא תפלת המלאכים⁷) שתתוסף מלכותו ית' ותתראה הנהגתו העליונה הנהגת שם „הוי“ ב"ה בלבד ו ה י ה ה' ל מ לך ע ל כ ל ה א רץ ב י ו ם
ה ה ו א י ה י' „ ה ו י י “ א ח ד ו ש מ ו א ח ד י !

7) ע"י ש"ע"ד „גסים וטבע“ ב' שבי' שם רבינו זצוק"ל, כי כונת ה' אחד היא שבאמת מקור כל הכחות הוא רק מהי' אחד עלת כל העלות וסבת כל הסבות. (המערכת)

8) ע"י ש"ע"ד „מלכות“.